

Tefsir ve Fıkıh Kaynaklarında Sigara Konusuna Yaklaşımlar

Muhammet Yılmaz | ORCID: 0000-0001-8766-1183
Prof. Dr. | Yazar | muhammet.yilmaz@erdogan.edu.tr
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | ROR ID: 0468j1635
İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD | Rize, Türkiye

Ali Kumaş | ORCID: 0000-0001-6504-5363
Prof. Dr. | Sorumlu Yazar | ali.kumas@erdogan.edu.tr
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | ROR ID: 0468j1635
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD | Rize, Türkiye

Kerim Özmen | ORCID: 0000-0003-1510-5852
Dr. Öğr. Üyesi | Yazar | kerim.ozmen@kocaeli.edu.tr
Kocaeli Üniversitesi | ROR ID: 0411seq30
İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat ABD | Kocaeli, Türkiye

Öz

Dünyada ve ülkemizde özellikle son yıllarda sigaranın çeşitli zararları üzerinde durulmaktadır. Başta içenin ve içmediği halde sigara dumanının etkisi altında olanların sağlığından başlamak üzere çevreye ve ekonomiye verdiği zarar vurgulanmaktadır. Bütün bu tartışmaların neticesinde de sigara içme oranının azaltılması için çeşitli tedbirler alınmaktadır. İşte bu tartışma ve çalışmalar ortamında İslam dininin meseleye nasıl yaklaştığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bunun da özgün ve meseleyi kuşatıcı olması için tefsir ve fıkıh sahasındaki verilerin birlikte değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu vesileyle çalışmamız “Tefsir ve Fıkıh Kaynaklarında Sigaranın Hükmüne Dair Yaklaşımlar” olarak adlandırılmış olup farklı yaklaşımlara sahip olan iki ilim dalının karşılaştırılarak daha kuşatıcı ve sağlıklı sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu aynı zamanda çalışmanın önemini de açıklamaktadır. Bu çerçevede klasik fıkıh kaynaklarında çok fazla bilgi bulunmadığı için en eski dönemden itibaren günümüze kadar fıkıh âlimlerince yapılan değerlendirmeler tespit edilmiştir. Ardından da sigara ile ilgili değerlendirme yaptıkları tespit edilen tefsir âlimlerinin görüşleri ele alınmıştır. Ardından da yapılan karşılaştırma neticesinde iki ilim dalındaki yaklaşımın farklı olduğu, fıkıh çalışmalarında meseleye genel olarak illet merkezli, incelenen tefsir eserlerinde ise yine büyük oranda beyan merkezli yaklaşım sağlandığı görülmüştür. Her iki yöntem neticesinde de sigaranın hükmü konusundaki ağırlıklı yaklaşımın “haram olma” yönünde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Tefsir, Sigara, Hüküm, Zarar

Atıf Bilgisi

Yılmaz, Muhammet-Kumaş, Ali-Özmen, Kerim “Tefsir ve Fıkıh Kaynaklarında Sigara Konusuna Yaklaşımlar”. *Akademik-Us* 15-16 (Kasım 2024), 1-33.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1577717>

Geliş Tarihi	01.11.2024
Kabul Tarihi	27.11.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkı Düzeyleri	Sorumlu yazar (AK) %30, 1. yazar (MY) % 40, 3. Yazar (KÖ) % 30.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İntihal.net
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Approaches to the Smoking in Tafsir and Fiqh Sources

Muhammet Yılmaz | ORCID: 0000-0001-8766-1183
Prof. Dr. | Author | muhammet.yilmaz@erdogan.edu.tr
Recep Tayyip Erdoğan University | ROR ID: 0468j1635
Faculty of Theology, Department of Tafsir | Rize, Türkiye

Ali Kumaş | ORCID: 0000-0001-6504-5363
Prof. Dr. | Corresponding Author | ali.kumas@erdogan.edu.tr
Recep Tayyip Erdoğan University | ROR ID: 0468j1635
Faculty of Theology, Department of Islamic Law | Rize, Türkiye

Kerim Özmen | ORCID: 0000-0003-1510-5852
Asst. Prof. Dr. | Author | kerim.ozmen@kocaeli.edu.tr
Kocaeli University | ROR ID: 0411seq30
Faculty of Theology, Department of Quran Recitation | Kocaeli, Türkiye

Abstract

In the world and in our country, especially in recent years, the various harms of smoking have been focused on. The damage caused to the environment and the economy, starting with the health of the smoker and those who are under the influence of cigarette smoke even though they do not smoke, is emphasized. As a result of all these discussions, various measures are being taken to reduce the rate of smoking. In the context of these discussions and studies, it is essential to determine how Islam approaches the issue. In order for this to be authentic and comprehensive, data from the fields of tafsir and fiqh need to be evaluated together. On this occasion, our study is titled “Approaches to the Provision of Smoking in Tafsir and Fiqh Sources” and it is aimed to obtain more encompassing and healthy results by comparing two branches of science that have different approaches. This also explains the significance of the research. In this framework, the evaluations made by fiqh scholars from the earliest period to the present day have been identified, as there is not much information available in classical fiqh sources. Then, the opinions of tafsir scholars who have made evaluations on smoking were examined. Subsequently, as a result of the comparison made, it was seen that the approach in the two disciplines was different, and that in fiqh studies, the issue was generally approached in al-illah-centered manner, while in tafsir works, it was largely approached in al-bayân-centered manner. As a result of both methods, it was determined that the majority of the approaches to the provision of smoking were in the direction of “being haram”.

Keywords

Fiqh, Tafsir, Cigarette, Provision, Damage

Citation

Yılmaz, Muhammet-Kumaş, Ali- Özmen, Kerim “Approaches to the Smoking in Tafsir and Fiqh Sources”. *Akademik-Us* 15-16 (Kasım 2024), 1-33.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1577717>

Date of Submission	01.11.2024
Date of Acceptance	27.11.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Auth. Contribution Rates	Corresponding author (AK) 30%, 1st author (MY) 40%, 3rd author (KÖ) 30%.
Plagiarism Checks	Yes - İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Doğduğumuz andan itibaren gerek kendimiz ve ailemiz gerekse de akrabalarımız, sevdiğimiz için arzulayacağımız şeylerin başında sağlıklı olmak ve sağlıklı yaşamak gelir. Zira sağlık, oldukça değerlidir ve ancak yitirildiğinde sağlıklı olmanın kıymeti anlaşılır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İki nimet vardır ki; insanların çoğu (onları değerlendirme hususunda) aldanmıştır: (Bunlar); sağlık ve boş vakit(tir).”¹ Sağlığımızı korumak için nice emekler verir, harcamalar yapar, tedbirler alır, araştırmalar yapar ve dualar ederiz. Ancak şu bir gerçektir ki; birçok değerimizi nasıl hoyratça harcıyor ve heba ediyorsak, bizlere doğuştan emanet olarak verilen organizmamızı da tütün/sigara ve benzeri zehirli maddelerle tahrip etmekteyiz. Aslında bu tür bir davranışa kimsenin hakkı yoktur. Zira erdemli ve inancılı insan; Yaratıcının çizdiği sınırları aşmayan, O'nun emanetlerini heba etmeyen, sağlığının değerini bilen, sorumluluk sahibi, başkalarını rahatsız etmeyen, sadece kendisi için yaşamayan kimsedir.

Tarihsel süreçte günlük yaşamın bir pratiği olarak insan hayatına giren ve zamanla farklı boyutlarıyla tartışma konusu olmuş hususlardan biri de tütün ve tütün ürünü olan sigara vb. maddelerdir. Müslümanların hayatına girmesiyle de bu ürünlere karşı farklı yaklaşımlar olmuştur. Toplumun meselelerine dair fikir üreten bilginler de bu yeni olgu karşısında doğal olarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu anlamda klasik dönemde hayatın bütün veçhelerini kuşatan ve bu veçhelere dair söz söyleyen fıkıh ilmi tütün meselesine öncelikle temas eden ilim olmuştur. Fakihlerce fıkıh ilminin tabiatı gereği bu toplumsal yeni meselenin (nevâzil) dinî hükmünün belirlenmesine dair ilmî tartışmalar yapılmış ve zamanla bu sahada hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. İçinde yaşadıkları zaman ve çağın bir ferdi ve çocuğu olan müfessirlerin yazmış oldukları tefsirlerde, kendi dönemlerinin problemlerinin, fikri tartışmalarının, kültürel ve ilmi birikimlerinin az veya çok yansımalarını görmek gayet doğaldır. Bu bağlamda tütün ve sigara meselesinin de tefsirlerde yansımalarının olması yadsınamaz. İşte bu araştırmada meselenin hem fıkıh hem de tefsir literatürü çerçevesinde tahlil edilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Ancak tütün ve sigara konusunun özellikle fikhî boyutları ve hükmü açısından değerlendirme konusu yapıldığını belirtmek gerekir. Güncel meselelere dair fetvaların yer aldığı eserlerde, konuya dair kaleme alınan makalelerde bunu görmek mümkündür. İlerleyen sayfalarda bu çalışmalardan istifade edilmiştir. Burada konuyu dini ve fikhî açıdan tetkik eden bazı çalışmalara; ayrıca sosyo-psikolojik açıdan tahlil eden bir araştırmaya işaret etmek istiyoruz:

-Halil Güneç, “Sigara ve İslam”, *Sigara ve İnsan Sağlığı*, İstanbul, 1993, 55-57.

-Faruk Beşer, “İslam Fikhi Açısından Sigara”, *Sigara ve İnsan Sağlığı*, İstanbul, 1993, 41-54.

-Karaman, Fikret, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet*

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, (İstanbul: Daru İbn Hâzım, 1433), “Rikâk”, 1; Muḥammed b. İ'sâ b. Şevre b. Mûsa b. ed-Ḍaḥḥâk et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir-Sünen-i Tirmizî*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998), "Züh'd", 1.

İlmi Dergi, 1999, cilt: XXXV, sayı: 3, s. 117-128.

-Hüseyin Baysa “Ömer Müftî Kilisi'nin Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü'd-Dühân Bağlamında”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: II, sayı: 2, s. 37-57.

-Boran, Mustafa, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 29, s. 425-455.

-Narin, İsmail, “Akdağlı Mustafa b. Ali Amâsî ve Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2018, cilt: XXII, sayı: 74, s. 185-204.

- İbn Abdillâh b. Bâz, Abdülaziz. “Sigara İçmenin ve İçenin Namazda İmamlık Yapmasının Hükmü “/çev. Ayşegül Yılmaz, 2019. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III. cilt, 1. sayı, 85-90.

-Eliaçık, Muhittin, “Şeyhülislam Hocaşâde Muhammed Efendi'nin Tütün Hakkında Arapça Manzum Fetvâsı”, *International Journal of Language Academy*, 2021, cilt: IX, sayı: 1, s. 292-297.

-Ali Ayten-Ömer Faruk Güven, “Sigara İçme Arzusu ve Dindarlık İlişkisinde Genel Öz-Yeterliğin Aracı Rolünün İncelenmesi: Lise Öğrencileri Üzerine Nicel Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)*, 2023, sayı: 59, s. 71-81

Konuyu fıkıh kaynakları ekseninde ele alan çalışmalarla bizim çalışmamızın örtüştüğü noktalar doğal olarak olacaktır. Bizim çalışmamızın diğer çalışmalardan ayrılan tarafı, konunun fıkıh ve tefsir alanlarındaki durumunun mukayeseli olarak değerlendirilmesinin yanında meselenin tefsir kaynaklarındaki izdüşümlerinin tetkik ve tespiti olmaktadır. Bunun yanında şunu belirtmek gerekir ki tarafımızdan yapılan inceleme neticesinde tefsir kaynakları çerçevesinde meselenin yansımalarını inceleyen bir çalışma yapılmadığı görülmüş ve bu noktada katkı sağlayacak bir araştırmanın faydalı olacağı düşünülmüştür. Bizim çalışmamızın orijinalliğini de bu yönleri oluşturmaktadır.

Araştırmamızın tefsir kaynaklarındaki durumunun incelenmesi bağlamında ilgili literatürün Arapça temel eserlerinde tütün/sigara anlamına gelebilecek şekilde kullanılan duhân (دخان)-tedhîn (تدخين) gibi kelimeler üzerinden *el-Câmiu't-Târihi li Tefsiri'l-Kur'âni'l Kerîm* (Kronolojik Tefsir Literatürü Programı 1. versiyon)² isimli programda tarama yapılarak ilgili verilere ulaşılmıştır. Ayrıca bu veriler kaynakların asıllarında kontrol edilmiş ve incelemeye tabi tutulmuştur. Doğal olarak incelememizi teksif ettiğimiz, tütün ve sigaranın İslam beldelerine giriş tarihi sonrasında oluşan Arapça tefsir literatürünün genelinde meseleye temas edilmediği görülmüştür. Türkçe yazılan ve Türkçeye çevrilen (Mevdudi gibi bazı)

---

² Bu program Fas'lı ilim adamı Şâhid el-Buşeyhî rehberliğinde, Fas'ta faaliyet gösteren Mübdi'(Müessetü'l-Bühûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye) tarafından geliştirilmiştir. <https://www.mobdii.com/> sitesi bu kurumun web sitesidir.

tefsirlerde ise fihris ve indeksler tetkik edilmiş, ayrıca konunun değinilebileceği muhtemel ayetler üzerinden bir tarama ve inceleme yapılmıştır. Neticede bu literatürde de az sayıda eserin meseleye değindiği tespit edilmiştir. İlgili bölümde bu eserler ve verilerin durumu değerlendirilecektir.

1. Sigaranın Tarihsel Serüveni

Tütün (Herba); patlıcangiller (solanaceae) familyasından olup birleşiminde nikotin bulunan ve genellikle yıllık ortaya çıkan bir bitki (nicotiana) çeşididir.³ “Tütün” ifadesi, çeşitli ülkelerin geleneklerine ve içim şekillerine göre; sigara, puro, pipo, nargile, enfiye, çığneme, sigaranın yanık tarafını ağızın içerisine alma⁴ gibi değişkenlik arz eder. Hangi şekil ve yöntemlerle içilirse içilsin, zararı bakımından sonuç değişmez; her halükârda kişi ya da toplumun sağlık riskini olumsuz şekillerde ciddi olarak etkiler. Tütün bitkisinin kurutulmuş yapraklarından hazırlanması ve bu içim şekilleri içerisinde en yaygını oluşu⁵ sebebiyle, makalemizin başlığında kullandığımız gibi; içeriğinde de tütün yerine sigarayı ön planda tutacak ve ulaştığımız tespitleri ve izahları sigara üzerinden yapacağız. Zira sigara için ulaşılan sonuç ve hükümler, tütünden meydana gelen diğer ürünler için de geçerlidir.

Günümüz dünyasında en çok tüketilen maddelerden bir tanesi olan tütünün anavatanının, Orta Amerika’da yer alan Antil Takımadaları olduğu söylenmiştir. Hatta Kristof Kolomb’un bu adalara yaptığı seyahat sırasında, insanların ağızlarında tüten ateşli şeyler görmesinden hareketle bu ürünün dilimize “tütün” olarak geçtiği belirtilmiştir.⁶ 17. yüzyıl Türk-Osmanlı bilim insanı Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) ise, sigaranın içeriğini oluşturan ana madde olan tütün bitkisinin asıl yurdunun Meksika olduğunu belirtmektedir. Daha sonra, 1519’da Amerika’ya giden İspanyollar, Kızılderililerin tütün yetiştirdiklerini ve bunu mısır yapraklarına sararak içtiklerini görmüşler ve denizlerde seyahat etmeleri sebebiyle sürekli rutubetli havaya maruz kaldıklarından, aralarındaki bir hekimin tavsiyesiyle tütünü hastalıklara çare ve tedavi yöntemi olarak kullanmaya başlamışlardır.⁷ Böylece, 15. yüzyıl sonuna kadar sadece Amerika Kıtası’nda yerliler tarafından bilinen ve tüketilen tütün/sigara,

³ Mustafa Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (Nisan 2017), 426.

⁴ Ülkede en büyük gelir kaynağı olan ve sigara kullanımının hoşgörüsü ile karşılandığı Filipinler’de birçok genç kadın ve özellikle de üniversite öğretim görevlilerinin birbirleriyle yarış edercesine sigarayı bu şekilde içtikleri; yani sigaranın yanık tarafını ağızlarının içinde tutarak dumanı tümüyle içlerine sindirdikleri söylenmektedir. Bu nedenle de erkeklerinde akciğer kanserinin çok yaygın olup kadınlarında da yıldan yıla bu hastalığın arttığı görülmüştür. Mehmet Mihri Mimioğlu, “Sigara ve Sağlığımız”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 20/1 (1984), 51.

⁵ Mimioğlu, “Sigara ve Sağlığımız”, 47; Fikret Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet İlmî Dergi* 35/3 (1999), 120.

⁶ Fehmi Yılmaz, “Tütün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 32/1; Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”, 426.

⁷ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak* (Kostantiniyye: Matbaaa-i Ebuzziyâ, 1306/1888), 39-40; Fikret Karaman, “Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 118.

1492’de Amerika’nın keşfi sonrasında 16. yüzyılda Amerika’dan Avrupa’ya ithal edilmiş; 16. yüzyıl sonlarında ise kısa bir süre içerisinde oradan Avrupa’nın tamamı olmak üzere Uzak doğu, Asya ve Afirka’ya yayılmış; üretimi ve tüketimi artan bitkiler arasında yerini almıştır.⁸ Öyle ki; dünyada en hızlı yayılan ve en uzun süren salgın ürününün tütün olduğu belirtilmiştir.⁹

Tütün bitkisi, tütün ekiminde ve tütünün dünyaya yayılmasında öncü olan İngilizler tarafından Osmanlı topraklarına getirilmiştir. 1570’lerde Osmanlı topraklarına sokulduğu belirtilen tütün, ilk yıllarda “tabaka/tağa” olarak isimlendirilmiş; sonraki dönemlerde, Arapça’da “duman” anlamına gelen “duhan” kelimesiyle resmi dilde ifade edilmiş ama halk arasında “tütün” olarak kullanılmaya devam etmiştir.¹⁰ Türkiye’de ise tütün ziraati, 1601’de başlamış ve özellikle de 17. yüzyıldan sonra, dünyada olduğu gibi yurdumuzda ince kağıda sarılarak sigara biçiminde tüketilmeye başlanmıştır.¹¹ İlginçtir ki; bir dönem veba ve kolera gibi ölümcül salgın hastalıklar doğudan kaynaklı batıyı etkisi altına almış ve insanların hayatlarına kastetmişken sigarada ise durum tam tersine olmuştur.¹²

2. Sigaranın Bireye ve Topluma Etkisi

Sağlığımızı tehdit eden ve bozulmasına sebebiyet veren etkenlere karşı sıkı tedbirler ve yasal önlemler alındığı, her fırsatta insanın sağlığının her şeyden önemli olduğu dillendirildiği halde insan vücudunu kemiren, onun muhteşem organizmasını altüst eden tütün/sigara üzerinde gerek sosyal ve ekonomik gerekse dini ve psikolojik açılardan yaklaşanlar yok denecek kadar az olmuştur. Oysa yüzyıllardır içilmesi tartışılan tütünün/sigaranın bireysel ve toplumsal zararları ile insan neslinin sağlığını tehdit ettiği bilimsel inceleme ve deneylerle kanıtlanmıştır. Buna göre; sigaranın insanı, doğrudan ya da dolaylı olarak ölüme götürdüğü bir hakikattir. Ancak şu var ki; sigara, insanı yavaş yavaş ölüme sürüklediğinden ve ülkelerin ekonomilerine vergi yoluyla katkı sağladıklarından, maalesef üzerinde yeterince durulmamakta ve önleyici-engelleyici tedbirlere gidilmemektedir.¹³

Diğer taraftan; araştırmalara göre tütün, kandaki oksijen oranını düşürmekte ve bunun

---

⁸ Mimioğlu, “Sigara ve Sağlığımız”, 47; İsmail Narin, “Akdağlı Mustafa b. Ali Amâsî ve Sigaranın Hükmi Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *EKEV Akademi Dergisi* 22/74 (2018), 186.

⁹ Karaman, “Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 118.

¹⁰ Osmanlı topraklarına tütünün/sigaranın giriş tarihini Hazârfen Hüseyin Efendi 1598; Peçuyulu İbrahim 1600; Kâtip Çelebi 1601; Naîmâ 1606 olarak belirtmişlerdir (Fehmi Yılmaz, “Tütün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/1; Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmi”, 426.

¹¹ Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-Hak*, 40-41; Karaman, “Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 118. Tütünün 16. yüzyıldan itibaren kıtalara ve bölgelere kısa zamanda yayılışının kronolojisi ve bazı zararlarının ortaya çıkması üzerine Osmanlı’da tütün içimine karşı verilen tepki, getirilen tedbir ve yasaklama uygulamaları, hatta yasaklama emrine uymayanlara karşı verilen sürgün ve idam gibi ağır cezalar için bkz. Karaman, “Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 118.

¹² Mimioğlu, “Sigara ve Sağlığımız”, 48.

¹³ Mimioğlu, “Sigara ve Sağlığımız”, 48. Ayrıca bk. İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Sigara Alkol*

sonucu olarak da vücutta gelişmekte olan organlar, gebe kadınlar için ise bebekleri gerekli oksijenden mahrum kalmaktadır. Bunun yanında; uzun süre içilmesi neticesinde kalp, damar, böbrek, ülser, mide, solunum yolları hastalıkları ve ses kısıklığı gibi vücudu iflasa götüren hastalıklar yanında; başta akciğer olmak üzere karaciğer, böbrek, idrar kesesi, prostat, dudak, ağız, gırtlak, yutak ve yemek borusu kanserleri oluşmaktadır.¹⁴

Aynı şekilde istatistikler ortaya koymaktadır ki; her yıl akciğer kanserinden ölenlerin %90'ı¹⁵ sigara yüzünden yaşamlarını yitirmektedirler.¹⁶ Daha da ilginç olanı; sigara içmediği halde sigara dumanına maruz kalanların akciğer kanserine yakalanma risklerinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Çünkü sigara içen ile içmeyen akciğerine giden duman arasında keyfiyet açısından hiçbir farkın bulunmadığı görülmüştür.¹⁷ Yine; kalp-damar hastalıklarından ölenlerin %25'inin ve kronik bronşitten yaşamlarını yitirenlerin %75'inin sigara yüzünden hayatlarını kaybettikleri ortaya çıkmıştır. Böylece dünyada her yıl, -en düşük rakamla- bir milyon erkek ve kadının dünyadaki yaşamı son bulmaktadır.¹⁸ Bunlar yanında; anne ve babası sigara içen çocukların solunum yolu rahatsızlıkları, içmeyen ebeveynlerin çocuklarına göre daha çoktur. Bu oranın; ölü ya da engelli doğum veya düşük yapma gibi olaylar için de aynı olduğu saptanmıştır. Meselâ; sigara içen annelerde ölü bebek sayısının, içmeyenlere oranla %7.9 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında; on bir ay nikotinli süt emen bir bebeğin kalp atışlarının büyük ölçüde zayıfladığı, sadece dumanını teneffüs etse dahi bu ortamda gelişen bir bebekte diğer bebeklere oranla zekâ geriliği ve öğrenme yetersizliği olduğu görülmektedir.¹⁹ Dahası; sigara içen bir kimsenin kullandığı tıbbi ilaçların o kişiye olan faydasının azaldığı, hatta yok denecek kadar katkısının düştüğü tespit edilmiştir.²⁰

İnsanlığın geleceği açısından şu hususu da belirtmeliyiz ki; sigaranın, gelişmiş ülkelerden ziyade -özellikle de- gelişmekte olan ülkelerde geleceğin en önemli sağlık sorunu olacağı söylenmektedir.²¹ Çünkü bu tür ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla sigaranın katran ve nikotin oranı yüksek tutulmakta, bu yüzden de daha çok kişi hastalanmakta, sıklıkla doktora gitmektedir. Ayrıca bu durum, hem iş verimliliğini azaltmakta hem de ekonomiye ağır yükler getirmektedir.²² Kısacası sigara, gelişmiş ülkelerden çok gelişmekte olan ülkelerde

---

Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükmü (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 15-31.

¹⁴ Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 47.

¹⁵ Sigara etkenli akciğer kanseri ölümlerinin bazı ülkelerdeki sayısal verileri ve istatistikleri için bkz. Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 48-49.

¹⁶ Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 48.

¹⁷ Karaman, "Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 120.

¹⁸ Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 48.

¹⁹ Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 48.

²⁰ Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 49.

²¹ Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sigara/tütün tüketim oranları ve bu oranların cinsiyet, yaş, ekonomik durum gibi kategorilere olan dağılımları için bkz. Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 49-52.

²² Mimioğlu, "Sigara ve Sağlığımız", 48-49.

yaygınlığını artırmaktadır.

3. Sigarayla İlgili Ülkemizde Yürütülen Faaliyetler ve Çıkarılan Kanunlar

Gelişmiş/kalkınmış ülkeler; etkili kampanyalar, geliştirilen sağlık hizmetleri, büyük harcamalar ve bazı yayın organları aracılığıyla çeşitli tedbirler alarak sigara içme alışkanlığının önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Başarı sırasına göre bu ülkeler; Kanada, ABD, İngiltere ve Almanya şeklinde sıralanmıştır. Ülkemizde ise, -gecikmeli olsa da- 1996 yılında Meclis'ten çıkarılan 4207 sayılı "Tütün mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Yasa" ile sigaranın önlenmesine dair büyük adımlar atılmış, bazı dernek ve vakıf gibi gönüllü kurumlarca da bu kampanya devam ettirilmiştir.²³ Buna göre; sağlık, eğitim-öğretim ve kültür hizmeti veren mekanlar ile kapalı spor salonlarında ve toplu taşıma yapan her türlü nakil vasıtalarında tütün ve tütün mamullerinin içilmesi yasaklanmıştır. Tütün ve tütün mamullerinin isim, marka veya işaretleri kullanılarak yapılacak reklam ve tanıtımlar da yasaklanmıştır. 18 yaşından küçükler tütün ve tütün mamullerinin satışının yapılamayacağı hükme bağlanmıştır. Dahası; gerek Türkiye'de üretilen ve gerekse ithal edilen tütün ve tütün mamulleri paketlerinin üzerinde açıkça ve görülebilir şekilde "Yasal Uyarı: Sağlığa Zararlıdır" gibi ibarelerin konulması şartı getirilmiş, bu hususlara uymayanlara para cezaları öngörülmüştür.²⁴

Şu bilinmelidir ki; sigaraya karşı yasalar yoluyla ya da gönüllü çalışmalar eşliğinde verilecek olan mücadeleden ziyade, bireyin gayreti daha önemli ve daha etkindir. Hem kişinin tek başına vereceği tepki ya da fert olarak ondan uzak durması, en kolay mücadeledir. Zira bu noktada öncelikle onu engelleyen ya da onu teşvik eden bir başkası olmayacaktır, bizzat akli ve iradesiyle kendisi olacaktır.

4. Sigaranın Dinî Yönü

Sigara ile ilgili önemli bir alan da sigara içmenin dini hükmüdür. Zira din, insanoğlunun hem dünyada hem de ahirette mutluluğunun temini için gerekli olan ilahî kuralları içerir. Bu sebeple Yüce Allah, akıl sahibi her insanı sorumlu kabul ederek düşünce, yeme-içme, dolaşma, barınma, giyinme ve sağlık gibi hayatına direkt etki eden düzenlemeler ve bazen de sınırlamalar getirmiştir.²⁵ Şu var ki; insanoğlunun tüm isteklerine cevap verecek nitelikte bilinen ve bilinmeyen, geniş ve zengin nimetleri sınırsız biçimde onun emrine hizmetkâr kılan Allah Teâlâ,²⁶ bu sınırsız nimetlerden istifadeyi helâl ve mubah olmaya bağlamıştır.²⁷ Temiz ve

²³ Karaman, "Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 119.

²⁴ Bazı Kanunlar ile 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, *Resmî Gazete* 28674 (11 Haziran 2013), Kanun No. 6487; Kabul Tarihi: 24/5/2013; Boran, "Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü", 450.

²⁵ Karaman, "Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 117.

²⁶ Lokman, 31/20; Câsiye, 45/13.

²⁷ Bakara, 2/168, 172.

yararlı olan şeyleri insanoğluna helâl kılmış olan Mevlâ Teâlâ,²⁸ helâl şeyleri haram saymayı yasaklamış ve haramları son derece az ve sınırlı tutmuştur.²⁹

Bu noktada; insanlıkla yaşıt olan İslâm'ın tütün/sigara kullanımına dair değerlendirmesine gelecek olursak, öncelikle şunu belirtmeliyiz: 16. yüzyılın sonlarından itibaren tütün mamullerinin/sigaranın kullanım alışkanlığının yaygınlaşmasıyla beraber, sigaranın bu etkileri ve dini hükmü incelenmeye-araştırılmaya başlanmıştır. İslâm'ın Kur'ân-ı Kerîm vahiyiyle yeniden ve son kez insana hitap ettiği yedinci yüzyılda tütün ve tütün ürünleri bulunmadığından, sigara hakkında Kur'an'da ve Nebevî Sünnet'te buna dair açık/doğrudan bir hüküm mevcut değildir. Zira bir şey henüz ortada yokken ve varlığı bilinmezken onun hakkında görüş belirtmek ve hüküm bina etmek uygun olmazdı. Çünkü eşyada asıl olan, onun mubah olmasıdır. Fakat bir şeyin çirkin, zararlı, kötü ve ifsad edici olduğu ortaya çıkarsa, bu takdirde beşeri hukukta olduğu gibi İslâm hukukunda da değerlendirmeye tabi tutulur. İşte, sigaranın hükmüne dair dini yönden bir sonuca ulaşmak için onun insan sağlığını hangi düzeyde etkileyip etkilemediği ya da tehdit edip etmediği ispatlanması gerekir ki, bu takdirde Kur'an'da ve Sünnet'te hükmü bildirilmiş şeylere kıyasla aralarındaki benzerlik ve vasıf ortaklığından hareketle ona dair bir hüküm verilebilir.³⁰ Aslında akl-ı selim sahibi herkes, sigaranın kötü ve zararlı olduğu noktasında hemfikirdir. Zira özellikle de insan sağlığı açısından sigaranın zararları klinik ve laboratuvar araştırmalarıyla tescil edilmiştir.³¹ Araştırmamızın ana hedefi direkt sigara ve sağlık olmadığı için pek fazla ayrıntıya girmeyeceğiz. Ancak sigaranın dini hükmüne dair tefsirlerde yapılan yorumlara katkı sunması için bazı nicel ve nitel sonuçlara yer vermek istiyoruz:

Elde edilen verilere baktığımızda, günümüz pozitif bilimi ortaya koymuştur ki;

1. Sigara dumanında; nikotin, zift (katran), karbon monoksit (CO) ve kanserojen maddeler gibi, tümüyle insan vücuduna zararlı olan 4000 kadar kimyevi madde mevcuttur.³²

2. Sigara; akciğer, cilt ve gırtlak kanseri başta olmak üzere birçok organı iflasa sürüklemekte; kalp krizini tetiklemekte; sindirim, solunum ve idrar yolları gibi birçok vücut

²⁸ A'râf, 7/32.

²⁹ Mâide, 5/87.

³⁰ Örneğin; bu bağlamda şöyle bir yorum yapılmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v.), "Her kim sarımsak veya soğan yemişe bizden —ya da mescidimizden—uzak dursun ve evinde otursun." (Buhârî, "İ'tisâm", 24; "Ezan", 160; Müslim, "Mesâcid", 72-73) buyurarak; soğan ve sarımsak yiyip de kokusu henüz üzerinden gitmemiş olanların mescitlerde değil de evlerinde namazlarını kılmalarını emretmiştir. İşte aynı şekilde, sigara içenin ağzında da kötü koku meydana gelir ve insanları rahatsız eder. Hem bu koku; çiğ olarak yenen soğan, sarımsak ve pırasanın ağzda bıraktığı kötü kokudan daha az değildir. O halde soğan ve sarımsak kokusu ile camiye gitmek ve başkasını rahatsız etmek mekruh olduğuna göre, tütün de çok kullanılması halinde ağzda, vücutta ve giyecekte koku meydana getirdiği, insanları tiskindirdiği için mekruh sayılması gerekir (Karaman, "İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 124).

³¹ Karaman, "İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 123.

³² Alparslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 123.

sistemine zarar vermekte; göz, tatma, koklama, deri gibi organlarını tahrip etmektedir.³³

3. Kadınların hamilelik süreçlerini olumsuz etkilemekte; anne adayının beslenmesi ve doğuracağı çocuğun gelişimi üzerinde zarar vermektedir. Ayrıca, sigara içen kadınların kısır kalma oranı %41.8 iken; içmeyenlerde bu oran %3.8'e kadar düşmektedir.³⁴

4. Sigara ile felç geçirme tehlikesi arasında tehlikeli boyutta bir korelasyon olduğu da görülmüştür. Nitekim; 1017'si erkek, 569'u kadın toplam 1586 kişi üzerinde yapılan deneyde, meydana gelen 132 inme (felç) vakasından %37'sinin sigaradan kaynaklandığı tespit edilmiştir.³⁵

5. Günümüzde sigaraya alternatif olarak üretilen ve tütün mamullerine duyulan bağımlılıktan kişiyi kurtarmak veya sigaranın/tütünün birey üzerindeki zararlarını azaltmak için kullanımı yaygınlaşan **elektronik sigarada**; diğer adıyla e-sigara, yapay sigara ve likit sigara gibi ürünlerde de yıkıcı zararların bulunduğu, bunun da bağımlılık meydana getirdiği ve hatta sigarayı bırakmayı zorlaştırdığı belirtilmiştir. Nitekim bundan dolayıdır ki, Sağlık Bakanlığı bu tür sigarayı yasaklamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) de, elektronik sigaraların güvenilirliğine ya da sigara alışkanlığını bırakmaya yardımcı olduğuna dair tatmin edici delilin bulunmadığını belirtmiştir.³⁶

5. Sigaraya Dair Günümüze Kadar Verilen Fetvalar

16. yüzyılda Osmanlı topraklarına girmiş olan sigaranın İslâm coğrafyasında tüketiminin yaygınlaşmasıyla birlikte tütünün/sigaranın ve diğer tüm tütün ürünlerinin kullanımının dinî hükmü, bu yüzyılın sonlarından itibaren âlimler arasında yoğun tartışmalara sebep olmuş, bu tartışmalar fikhî düşünceye canlılık getirmiş³⁷ ve tütün/sigara içmenin hükmüne dair mubahlıktan haramlığa kadar birçok görüş beyan edilmiş, müstakil eserler yazılmış, makale ve tebliğler kaleme alınmıştır. Tütün konusunun ele alındığı ilk metin yazarının, Mâlikî âlimi İbrahim el-Lekânî (ö. 1041/1632) olduğu ve *Nasîhatü'l-İhvân* isimli bu eserin 1616 yılında Kahire'de yazıldığı ifade edilmiştir.³⁸

Bu başlıkta; söz konusu çalışmalardan hareketle sigara hakkında dinî hükümler

³³ Karaman, "İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 120; Özyazıcı, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, 147; Sigara içenlerde meydana gelen sindirim, solunum, dolaşım hastalıkları ve bunun yanında diğer zararlar için bkz. Özyazıcı, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, 129-133.

³⁴ Karaman, "İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 120; Özyazıcı, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, 135-136.

³⁵ Karaman, "İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", 120.

³⁶ Bkz. Boran, "Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü", 449-450.

³⁷ Narin, "Akdağlı ve Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", 187.

³⁸ Abdullah Kavalcıoğlu, "Sûfilerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı: Ankaravî'nin Tütün İçmenin Hükmünün Değerlendirilmesi", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 613. Tütün ürünlerini kullanmanın hükmüne dair İslâm dünyasında ilk telif edilen kitap literatürü ve müelliflerin hayatlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kavalcıoğlu, "Sûfilerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı", 613-615.

çerçevesinde ortaya konan görüşleri başlıklar altında kısaca özetleyeceğiz:

5.1. Tütün/Sigara İçmek Caizdir/Helâldir/Mubahtır

Tütün ürünlerinin zararlarının henüz bilinmediği ve ortaya çıkmadığı dönemlerde bazı âlimler, onun caiz olduğuna dair fetvalar vermişler ve eserler yazmışlardır.

a. Sûfi, edip ve şair özellikleri olan Hanefî âlim Abdülganî en-Nabluî (1143/1731); yazdığı bir risalede, tütün hakkında kesin bir şerî hükmün bulunmadığı ve sarhoşluk, uyuşturuculuk vasfının da olmadığı gerekçesiyle tütün ürünlerinin/sigaranın içiminin helâl olduğunu söylemektedir. Hatta bu eserin ilk sayfalarında o, “O Allah’a hamd ederim ki, cesetlerdeki fazla rutubetleri kurutmaya yarayan tütünü yaratmıştır. Zira o, nezle ve verem gibi hastalıklara faydalıdır...”³⁹ diyerek bu helâllığın gerekçe ve faydasını Allah’a hamd ederek belirtmiştir.

b. Yaşadığı dönemde Kahire ve dışında Mâlikîlerin şeyhi (fetva reisi) olarak nam salmış olan Nûrüddîn Ali el-Üchûrî (ö. 1066/1656) de,⁴⁰ tütünün mubahlığını savunan ilk âlimlerden birisi olarak *Çâyetü'l-Beyân* isimli risalesinde; tütünün insan sağlığına zarar vermediği sürece helâl olduğunu savunmuştur. Aynı şekilde yukarıda zikri geçen Abdülganî Nabluî'nin (ö. 1143/1731), *es-Sulh beyne'l-İhvân fi Hukmi İbâhati'd-Duhân* adlı eserinde; tütün içmenin normalde mubah olduğunu, ancak kendisine tütünün zarar verdiği kişiler için onu içmesinin haram olacağını söylediği belirtilmiştir. Ancak Üchûrî'nin öğrencisi olan Ahmed et-Türkî, tütün kullandığını belirttiği hocasının daha sonraları bu görüşten dönerek tütün mamullerinin içiminin haram olduğunu söylediğini aktarmıştır. Önceleri tütüne helâl demesiyle ilgili olarak ise; batılı hekimlerin, tütünü hastalıklara çare ve tedavi yöntemi olarak ileri sürmelerinin etkin olduğu söylenmiştir.⁴¹

c. Nabluî ile aynı asırda yaşamış olan ünlü Türk bilgini ve fikir adamı Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657); *Mîzânu'l-Hakk* adlı eserinde, piyasada yeni yeni kullanılmaya başlanan ve zararları o dönemde henüz bilinmeyen tütün ve tütünden imal edilmiş ürünlerin içiminin, eşyada asıl olan ibâhadır kuralından hareketle mubah olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Şu da var ki; Kâtip Çelebî, sigaranın aklen de doğru ve güzel olmadığını ifade ederek tütünün/sigaranın haram sayılabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur. Bu bağlamda; bir şeyin hem mubah hem mekruh hem de haram olmasının çelişki olduğunu belirtenlere yönelik olarak ise Kâtip Çelebî şöyle demiştir: “Şayet yöntemler farklı ise, bu takdirde farklı hükmün verilmesi çelişki teşkil etmez. Çünkü çelişkinin olması için bir takım şartlar vardır. Meselâ; bal yemek normal

³⁹ Abdülganî en-Nabluî, *Tütün Risalesi*, çev. Muhammet Emin Efe-Ahmet Şenharputlu (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 25. Bu risalenin Arapça aslı, *es-Sulh beyne'l-İhvân fi Hukmi İbâhati'd-Duhân* ismini taşır.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Hakan Çavuşoğlu, “Üchûrî” (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/274.

⁴¹ Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü”, 429. Boran'ın makalesinde Nabluî'ye nispetle İbn Âbidîn'den nakille verilmiş olan bu bilginin, Nabluî'nin kendi eseri incelendiğinde esas hükmün ibaha olduğu, zarar görme gibi böylesi durumların ise bireysel ve arızı olduğunu belirttiği anlaşılıyor. Konuyla ilgili özellikle bk. Nabluî, *Tütün Risalesi*, 55-56, 65,-66, 73, 76, 79, 86,

şartlarda helâl iken, doyduktan sonra yemek pekâlâ haram kabul edilmiştir.”⁴²

d. M. Siddık Gümüş’ün kaleme aldığı *Tam İlmihâl-Seâdeti Ebediyye* adlı eserde müellif; tütünün âyet ve hadislerde geçmediğini ve müctehid imamlarının tütün ile ilgili ictihadlarının bulunmadığını ifade ederek, sigara içmenin haram olamayacağını ve mubah olduğunu; ancak zararının kendisine dokunduğu doktor tarafından tespit edilen kişiler için sigaranın haram olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak Siddık Gümüş’ün bu konuda yaptığı açıklama, değerlendirme ve tespitlerin günümüzde neden geçerli olamayacağı ve sigara içmenin mubah kategorisinde neden değerlendirilemeyeceği kimilerince yerinde eleştirilerle cevaplanmıştır.

Özetle; sigaranın zararlarıyla ilgili ortaya konan hükümlerin 20-30 sene öncesine ait olup, mubah hükmünün temiz ve faydalı olan şeyler için verilebileceği ancak gün be gün birçok zararı ortaya çıkan; hatta aynı anda hem cana ve mala hem de akla ve nesle zarar veren böyle bir şey için mubahlık vasfının geçerli olamayacağı belirtilmiştir.⁴³

5.2. Tütün/Sigara İçmek Mekruhtur

Âlimlerin bir kısmı tütün ve tütün ürünlerinin hoşâ gitmeyen kokusu, ekonomik israfı gibi bazı zararlarından ve bünyedeki yıkıcı etkilerinden hareket ederek kıyas metoduyla sigaranın “tahrîmen mekrûh” veya “tenzîhen mekrûh” olduğu yönünde hüküm vermişlerdir.⁴⁴ Söz konusu görüşte olan bazı âlimlerin gerekçe ve açıklamaları şu şekildedir:

a. Mutasavvıf ve döneminde Galata Mevlevîhanesi şeyhi olarak görev yapmış olan İsmail Rusûhî Ankaravî’nin (1041/1631); tütün konusunun hükmünü ele aldığı *Keffu’l-lisan ‘an Hükmî’d-Duhân* isimli bu risalesi, bu sahada yazılan ve özellikle de tasavvuf camiasında oldukça dikkat çeken bir eserdir. 1022/1614 yılından sonra yazıldığı tahmin edilen bu eserde Hanefî mezhebine mensup âlimlere atıflar oldukça fazladır.

Müellif bu eserinde; sigara içmenin haram olduğunu iddia edenlerin dillendirdiği; israf olması, sağlığa zarar vermesi, sarhoşluk verici özelliğinin bulunması, bid’at olması, mide bulandıran iğrenç bir şey olması, kötü kokması gibi 15 delile yer vermekte ve bu delilleri tek tek değerlendirmekte, her birerine cevap verip tütün/sigara içmenin haram ya da helâl oluşunun kesin olmadığını, ancak bid’at ve çirkin bir davranış olabileceğini; maddî imkansızlık ve komşusunu rahatsız etme gibi sebeplerle de tahrîmen mekrûh olabileceğini

⁴² Kâtip Çelebi, *Mîzânu’l-Hakk*, 48-51; Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 124-125.

⁴³ Bu konuda ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü”, 431-432.

⁴⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi, değerlendirme ve izahlar için bkz. Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 125; Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü”, 433.

gerekçelerle açıklamaktadır.⁴⁵

b. Osmanlı'da müderrislik ve kadılık görevlerinde de bulunmuş olan Şeyhülislam Bahaî Mehmet Efendi (ö. 1064/1654), tütünün/sigaranın İslâm'a göre haram değil; mekruh olacağına dair fetva vermiştir. Ancak şu var ki; aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1601 yılında Saray Başhekimî Cerrah İbrahim Efendi, tütün içmenin hem sağlığa zararlı hem de İslâm'a aykırı olduğunu belirterek tütüne/sigaraya karşı mücadele başlatmıştır. Ancak dönemin Şeyhülislamı olan Mehmet Efendi, keyif veren maddelere düşkünlüğü sebebiyle sigaranın mekruh olduğuna dair hüküm vermiştir. Hatta bu düşkünlüğü sebebiyle IV. Murat tarafından azledilip sürgüne gönderildiği ve bu sebepten bazı sıkıntılara maruz kaldığı belirtilmiştir.⁴⁶

c. Sigara hakkında ciddi araştırmalar yapmış olan Suriyeli âlim Mahmud Nazım en-Nesîmî ise; tütünün genel bir analizini yaptıktan sonra hükmüne dair şöyle demiştir: “Sigara ve tütün; onu kullanan kişinin konumu, bünyesi, genel sıhhati ve ekonomik durumuna göre değişiklik arz eder ve buna göre de haram, tahrîmen mekruh veya tenzîhen mekruhtur. Fakat kerahatsiz olarak onun helâl olduğunu söyleyemeyiz.”⁴⁷

d. Türkiye'de fıkıh alanında uzman kabul edilen hocalardan olan Halil Gönenç ve Hayreddin Karaman da doktor tarafından sigara içmesi kendisine yasaklanmış ya da ailesinin nafakasını kısararak bu tür yerlere harcayan kimseler için sigaranın haram olduğunu söyledikten sonra; bunlar dışında kalanlar için ise -en hafifiyle- malın boş yere tüketilmesi, sıhhatin tehlikeye sokulması, başkalarının rahatsız edilmesi nedeniyle sigara içmek tahrîmen mekruhtur.⁴⁸

e. Bu bağlamda; Türkiye'de din alanında görüş bildirme noktasında en yetkili ve bünyesinde bulundurduğu din adamları sayesinde en ehil kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından hazırlanıp Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan 1995 yılında çıkan *Fetvalar* adlı kitapta tütün/sigara hakkındaki fetva, gerekçesiyle birlikte şu şekildedir: “Sigara içmenin, gırtlak ve akciğer kanseri başta olmak üzere birçok hastalıklara yol açtığı mütehasıslarca belirtilmektedir. Dinimiz, kişinin kendisine ve başkasına zarar vermesini, eza etmesini ve israfı haram kılmıştır. Bazı âlimler, içene ve dumanını teneffüs eden herkese sıhî yönden zararlı olan sigaranın, israf, eza ve fena kokusunu da dikkate alarak, haram olduğunu söylemişlerdir. Hakkında kesin yasaklayıcı hüküm bulunmadığını ifade eden bazı âlimler ise onu mekruh görmüşlerdir. Binaenaleyh

⁴⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kavalcıoğlu, “Sûfîlerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı”, 615-623.

⁴⁶ Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”, 428.

⁴⁷ Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 125.

⁴⁸ Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 127-128.

sigara içmenin en azından mekruh olduğunda şüphe yoktur.”⁴⁹

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun internet sitesinde 08.02.2019 tarihli yer alan fetvada ise yukarıdaki hükme benzer bir görüşün dillendirildiği; fark olarak ise, bazı âlimlerin “tahrîmen/harama yakın mekruh” şeklindeki görüşünün ve bir çok âlimin ve fetva meclisinin, bazı sebeplerden ötürü sigaranın “haram olduğu” yönündeki görüşünün belirtilmesinden sonra; önceki fetvada, “Binaenaleyh sigara içmenin en azından mekruh olduğunda şüphe yoktur.” ifadesi yerine “...Müslümanın, pek çok zararı bünyesinde barındıran sigarayı içmesi caiz değildir.” ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu sitede yer alan fetva metni şu şekildedir:

“Son yıllarda yapılan birçok araştırma, sigaranın insan sağlığı üzerinde pek çok zararlı etkisinin olduğunu bilimsel olarak ortaya koymuş bulunmaktadır. Bazıları ölümcül olmak üzere çok sayıda hastalığın sebebi olması itibarıyla sigaranın mubah görülmesi düşünülemez. Bazı âlimler; sigaranın “tahrîmen/harama yakın mekruh” olduğunu söylemişlerdir. Günümüzde birçok alim ve fetva meclisi, kişinin kendisini tehlikeye atmama ve öldürmeme, başkalarına zarar vermeme, zararı giderme, sağlığı koruma yönündeki temel ilkeleri esas alarak sigaranın haram olduğu görüşündedir. Dolayısıyla bir müslümanın, pek çok zararı bünyesinde barındıran sigarayı içmesi caiz değildir.”⁵⁰

5.3. Tütün/Sigara İçmek Haramdır

Âlimlerin bir kısmı;⁵¹ tütünün insan sağlığı üzerinde oluşturduğu tahribatı, onun israfa yol açmasını ve -özellikle de son zamanlarda- tütün ve tütün ürünlerinin zararlarının artmasından ve kesinleşmesinden hareketle sigaranın haram kategorisine dâhil olduğu yönünde fetva vermişlerdir.⁵² Söz konusu görüşte olan kimi âlimlerin açıklamaları şu

⁴⁹ *Fetvalar*, nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995), 62.

⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Sigara İçmenin Dini Hükümü Nedir?” (Erişim 2 Eylül 2024)

⁵¹ Bu bağlamda; açıklamalarıyla yer verdiğimiz ulemâ dışında tütüne/sigaraya haram hükmü veren âlimlerden bir kısmı şunlardır: Şâfiî fakihî ve müfessir Hatîb eş-Şirbinî (ö. 977/1570). Mâlikî âlimi İbrahim el-Lekânî (ö. 1041/1632). Hadis ve müfessir İbn Allân (ö. 1057/1648). Fıkıh, hadis ve biyografi âlimi Necmeddin el-Gazzî (ö. 1061/1651). Hanefî fakihlerinden Şürünbülâlî (ö. 1069/1659). Hanefî fakihî Alâüddin Muhammed el-Haskefî (ö. 1088/1677). Mâlikî fakihî ve ilk Ezher şeyhi Muhammed b. Abdullah el-Haraşî (ö. 1101/1690).

Mısır Ezher Şeyhlerinden İbrahim bin Muhammed bin Ahmed el-Bacürî (ö. 1860). Suudi Arabistan eski müftüsü Şeyh Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz (ö. 1999): İbn Bâz'ın sigaranın haram olduğuna dair görüşünün ayrıntısı, bunun yanında nargile içmenin hükmü, sigaranın haramlık illeti, sigaranın ticaretini yapmanın hükmü gibi hususlara dair *Fetvâ fi hükmi-şürbi'd-duhân* isimli eserde yer alan görüş ve fetvalarının ayrıntısı için bkz. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, “Sigara İçmenin ve İçenin Namazda İmamlık Yapmasının Hükümü”, çeviren: Ayşegül Yılmaz, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1, (2019), 85-90. Hanefî fakihlerinden Akdağlı Mustafa b. Ali Amâsî (ö. 1160/1747): Amâsî'nin sigaranın “*li zâtihi haram*” olduğuyla ilgili olarak ileri sürdüğü dört delil (sigaranın dumanı, tütün yaprağı, sigaranın külü ve zifiri) ve bu delillerle ilgili ayrıntılı bilgi; ayrıca sigara içen kişinin namazının hükmü ile ilgili görüşü için bkz. Narin, “Akdağlı ve Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, 185-204.

⁵² Bu konuda sigaranın hükmüyle alakalı usul yönünden deliller; daha ayrıntılı bilgi, değerlendirme ve 11

şekildedir:

a. Bu bağlamda; sigara ve ibadet ilişkisi üzerinde uzunca araştırmalar yapan bazı âlimler;⁵³ sigara içenin ateşi ve dumanı yuttuğunu, bunu tiryaki seviyesinde içenlerde ise bir gevşeme hâsıl olduğunu, bunun da ibadette kişide huzur, dikkat ve samimiyet noktasında arızalar meydana getirdiğini, hatta kirâmen kâtibin ve hafaza meleklerinin dahi bu nâhoş durumlardan rahatsız olduklarını belirterek, çok içildiğinde ortaya çıkan baş dönmesi, baş ağrısı, mide bulantısı, halsizlik gibi sarhoşluğa yakın neticeler vermesi ve sarhoşluk veren şeylerin haramlığının da kesin olması nedeniyle sigaranın haram olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁴

b. 16. yüzyılda yaşamış ve müderris olması yanında Mekke ve İstanbul kadılığı görevlerinde de bulunmuş, tıpkı babası Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1008/1599) gibi Cuma günleri Ayasofya’da fetvalar vermiş olan Şeyhülislam Hocaîade Muhammed Efendi (ö. 1615); Osmanlı toplumunda, özellikle de 16-17. yüzyıllarda kullanımında yoğunluk yaşanan tütün, esrar ve afyon gibi keyif verici şeyler hakkında sorulan sorulara Türkçe ve mensur olarak fetvalar vermiştir. Ayrıca Arapça ve manzum olarak da iki uzun fetvası bulunan Hocaîade Muhammed Efendi; tütünün hükmü hakkında vermiş olduğu bu fetvalarında, tütünü şiddetle reddetmiş ve tütün içmenin haram olduğu noktasında hiçbir şüphe tereddüdün bulunmadığını söylemiştir.⁵⁵

c. 19. yüzyılda yaşamış Hanefî mezhebi fakihlerinden Ömer Müftî Kılışî, sigaranın hükmüyle ilgili yazdığı *Risâletü’l-Duhân* adlı eserinde; sigara içmenin ve satmanın caiz olmadığını ileri sürmüştür. O söz konusu eserinde, sigara içmenin sağlığa ve çevreye olan etkileri ile israf boyutu yanında; sigarada sarhoş edici vasfın bulunmasından hareketle sigarayı şarapla kıyaslayarak haram olduğu hükmüne varmış ve sigaranın, İslâm’ın sakındırdığı maddeler sınıfına girdiğini belirtmiştir.⁵⁶

d. Dünya Müslüman Âlimler Birliği eski başkanı Yusuf el-Karadavî de (ö. 2022) aynı şekilde; sigaranın sağlık, israf ve sosyal ahlâk açılarından sakıncalarına dikkat çektikten sonra, İslâm

---

maddede bu görüşün neden isabetli olduğuna dair izahlar için bkz. Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü”, 434-449.

⁵³ Söz konusu kişi; Hanbelî hukukçulardan Abdullah b. Muhammed b. Abdulvehhab’tır (Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 125).

⁵⁴ Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 125.

⁵⁵ Muhittin Eliaçık, “Şeyhülislam Hocaîade Muhammed Efendi’nin Tütün Hakkında Arapça Manzum Fetvâsı”, *International Journal of Language Academy* 9/1 (2021), 292-297.

⁵⁶ Kılışî’nin; sigaranın sağlığa zararlı ve çevreyi rahatsız edici olması, israf olması, habis/iğrenç olması, fahşâdan/çirkin durumlardan olması, bid’at yani Kur’an ve Sünnet çizgisi dışında uygulamalardan olması, müşebbihâtan yani helâle de harama da benzeyen şeylerden olması ve sigaranın hükmüne dair yapmış olduğu kıyas yöntemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Baysa, “Ömer Müftî Kılışî’nin Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü’l-Dühân Bağlamında”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2 (2015), 37-57; Aynı şekilde; sigaranın haramiyetine dair 11 farklı delil ve buna dair açıklamalar için bkz. Boran, “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü”, 434-449.

fıkında yer alan “Müslümanların; yiyecek ve içeceklerde, hızlı yahut da yavaş bir şekilde öldürecek zehir ve benzeri şeylerin olması durumunda o tür şeylerden istifade etmesi caiz değildir.” hükmünden hareketle; sigarada hem içen hem de çevredekiler için sağlığı tehdit eden çeşitli zarar ve tahrip edici etkenler olması nedeniyle, onun da gerek içilmesinin ve satılmasının gerekse de ziraatinin yapılmasının ve üretiminin haram olduğunu bildirmiştir.⁵⁷

e. Muhammed b. Cafer el-Kettânî (ö. 1345/1926), tütün ile ilgili kaleme aldığı *İ'lânu'l-hucce ve İkâmetu'l-burhân 'alâ men'î mâ âmme ve feşâ min isti'mâli üşbetü'd-duhân* isimli eserinde; tütünü tüm yönleriyle değerlendirmeye tabi tutmuş ve netice olarak da, 17 maddede tütünün haram olduğunu ispat etmeye çalışmış, dört mezhepten tütüne haram diyen birçok âlimi de tek tek zikretmiştir. Bununla birlikte, tütün/sigara içilmesinin mubah ya da mekruh olduğunu ileri sürenlerin görüş ve delillerini değerlendirip bunları geçersiz kılan, çürüten cevaplara bu eserinde yer vermiştir.⁵⁸

f. Halil Gönenç ve Hayreddin Karaman, Kur'an'ın nazil olduğu asr-ı saadette ve müctehidler döneminde henüz kullanımı olmayan, bu nedenle de hakkında âyet ve hadis bulunmayan tütün/sigara kullanımıyla ilgili olarak; aklı izale edip kişiyi sarhoş eden şarabı haram kılan İslâm dininin, aynı sonuçları meydana getiren ve zararları günümüzde ayan beyan olan sigarayı mubah saymasının mümkün olmayacağını, bu nedenle de -özellikle de doktor tarafından sigara içmesi kendisine yasaklanmış ya da ailesinin nafakasını kısarak bu tür yerlere harcayan kimseler için sigaranın haram olduğunu söylemişlerdir.⁵⁹

6. Sigara İçmenin Hükmüne Dair Tefsirlerde Yer Alan Yorumlar

Bu başlık altında; ilk asırdan itibaren yazılmış olan tefsirleri inceleyip araştırmamıza yönelik Kur'an âyetlerinin tefsirinde yer alan yorumları aktaracağız. Müslümanların hayatına tütün ve sigaranın giriş tarihiyle bu meselenin fikri-dini boyutlarının eserlere yansımalarının iz sürümünü de yapabilmek amacıyla söz konusu yorumlar, kronolojik sıra takip edilerek müfessirlerin isimleri ve tefsirleri altında verilecektir. Ancak burada Arapça literatür önce ele alınıp daha sonra Türkçe literatür kendi içinde sırasıyla tahlil edilecektir.

6.1. Arapça Tefsir Kaynakları

Bu bağlamda imkan nispetinde yaptığımız inceleme ve taramaya göre konuya değinen ilk çalışmanın Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsiri olduğu görülmüştür.

6.1.1. İsmail Hakkı Bursevî: Rûhu'l-Beyân

Müfessir ve aynı zamanda şair özelliği de olan İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-*

⁵⁷Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Mu'âsira* (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1430/2009), 4/684; Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 126-127.

⁵⁸Seyyid Muhammed Cafer el-İdrîsî el-Kettânî, *İ'lânu'l-hucce ve İkâmetu'l-burhân 'alâ men'î mâ âmme ve feşâ min isti'mâli üşbetü'd-duhân* (Mektebetü'l-Gazâlî, 1990), 1-275.

⁵⁹Karaman, “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”, 127-128.

Beyân isimli eserinde; Vâkı'a Sûresi 43. âyetinin tefsirinde, sigara içmenin cehennem ehlinin durumuna benzediğini söyleyerek haram olduğunu belirtmiştir.

Âyetin metni ve meâli şöyledir:

“وِظَلِّ مِنْ يَحْمُومٍ”

“(Ashab-ı Şimâl'e yani dünyadaki inkârları ve kötülükleri yüzünden amel defterleri rol tarafından verilecek olan kötü/mutsuz kimselere gelince; onlar, içlerine kadar işleyecek bir ateş ve kaynar su içerisinde olacaklar. Bir de onlar), **Kapkara duman gölgesi altında** (azap çekecekler).” Vâkı'a, 56/43.

Bu âyetin tefsirinde müfessir Bursevî şöyle bir yorum yapmaktadır:

“Âcizane kanaatimize göre bu âyette; asrımızda yayılmış olan sigaranın içilmemesine dair bir uyarı vardır. Zira sigara içildiğinde, onu kullananın tepesine doğru bir duman yükselir ve içenin üzerinde o duman gölge gibi olur. Bununla beraber, sigarada birçok kötülük ve fesad vardır. Ancak burası, bu hususların sıralanacağı uygun yer değildir. Biz, sigaraya müptela olana; bu illete yakalanana Allah'tan (c.c.) afiyet dileriz. Mevla o kişiyi ondan kurtarsın! Çünkü bu illeti içmek; sâlim/temiz tabiatlı insanların pis ve çirkin gördüğü bir şeydir ki, diğer tefsirlerde de inceden inceye anlatıldığı gibi; sigara içmek haramdır.”⁶⁰

Bursevî'nin işaret ettiği konuya değinen diğer tefsirler sigaranın müslümanların gündemine girdiği tarihten sonra kaleme alınan eserler olmalı. Ancak yaptığımız tetkiklerde müfessirin eseri dışında bahsedilen tefsirler ve verdikleri bilgilere dair şimdilik bir veriye ulaşamamıştır. İlgili tarihlerde Osmanlı dönemi müfessirlerinin tefsir kitabiyatı (yazma sûre-âyet tefsirleri de dahil olmak üzere) detaylı bir tetkike tabi tutulursa yeni verilere ulaşılmasının muhtemel olduğunu da belirtmek gerekir.

6.1.2. Ettafeyyîş: Himyânü'z-zâd ilâ Dâri'l-Me'âd & Teyşîru't-Tefsîr

Dini ilimlerin hemen hemen her alanına dair eserler telif etmiş olan ve 300'ü aşkın kitabı olduğu belirtilen Cezayirli müfessir Muhammed Ettafeyyîş (ö. 1332/1914); aynı zamanda Hâricî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu olan İbâziyye mezhebini 20. yüzyılda Cezayir'de canlandıran kişi olarak bilinmektedir. Ettafeyyîş'in tefsire dair 3 eseri vardır: 1) *Himyânü'z-Zâd ilâ Dâri'l-Me'âd* (I-XIV, Zenzîbar, 1350). 2) *Dâi'l-'Amel ilâ Yevmi'l-Emel*. 3) *Teyşîru't-Tefsîr* (I-VI, Cezayir, 1326). Bu eser, müellifin *Dâi'l-'amel ilâ Yevmi'l-Emel* adlı tefsirinin kısaltılmışıdır.⁶¹

Söz konusu bu eserlerinde Müfessir Ettafeyyîş, çeşitli vesilelerle iki yerde sigara konusuna

⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* (İstanbul: Mektebetü Eser, 1379/1959), 9/328.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabri Hizmetli, “Ettafeyyîş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/500-501; Ethem Ruhi Fıçlalı, “İbâziyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 9/256-261.

temas etmiştir:

a. İlk olarak Müfessir, *Himyânü’z-zâd ilâ Dâri’l-Me’âd* isimli tefsirinde; yeminini bozan kimsenin ceza olarak ödeyeceği kefaretlere/bedellerin (yani; aileye yedirilenin orta derecesi esas alınarak on yoksulu yedirip doyurmak yahut onları giydirmek veya da bir köle azat etmek. Bunlara da imkan yoksa, bu takdirde ara vermeden üç gün oruç tutmak şeklindeki hususların) zikredildiği Mâide Sûresi 89. âyette bu konuya temas etmiştir.

Ona göre; kefaretin kendisine ödeneceği fakir kimsenin, kesin kanaat ya da zannı galible, bu meblağı şarap ve sigara içmek gibi günah yolunda harcaacağı biliniyorsa, böylesi kimseye kefarete asla verilmez/ödenmez.⁶²

Görülebileceği üzere müfessir burada, sigara içmeyi günah olarak değerlendirmektedir.

b. İkinci olarak Eттаfeyyiş, *Teysîru’t-Tefsîr* isimli eserinin Tâhâ Sûresi 54. âyetinin tefsirinde, tütün/sigara konusuna temas ettiği söylenebilir:

Âyetin metni ve meâli şöyledir:

“كُلُوا وَارْزُقُوا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ”

“(Firavun’un, ‘Peki, önceki nesillerin durumu ne olacak?’ şeklindeki sorusu üzerine Hz. Musa, kendisine şöyle cevap verdi: Onların durumuyla ilgili bilgiler, Rabbimin katındaki kitapta yazılıdır. Hiç tereddüdün olmasın ki; Rabbim bu konuda ne yanılır ne de unuttur! Hem O Allah; yeryüzünü, huzur içerisinde rahatça yaşayabilmeniz için bir döşek şeklinde yarattı, orada sizler için yollar açtı ve bulutlar vasıtasıyla size gökten su/yağmur indirdi; hem bu sayede de erkekli dişili çiftler halinde çeşit çeşit bitkiler çıkardı. Ve size dedi ki: Bu ürünlerden **Hem kendiniz yiyecek hem de hayvanlarınızı otlatın. Kuşku yok ki bunlarda, akıl sahipleri için** (Allah’ın varlığını, birliğini ve kudretini ispat eden) **nice deliller/dersler vardır.**” Tâhâ, 20/54.

Müfessir, bu âyetin tefsirinde; yenmesi haram olarak kabul edildiğini belirttiği bazı bitkilere yer vermiş ve bu meyanda Afyon ve Haşhaştan bahsettikten sonra ayrıca, “dumanı içilen bitki” diyerek –bizce- aynı özelliklere sahip olan sigara konusuna sözü getirmiştir. O; bu bitkinin, ister sarhoşluk versin isterse de akli karıştırırsın yani akli melekeye zarar versin; her hâlükârda haram olduğunu belirtmiştir.⁶³

Buradaki “dumanı içilen bitki” ifadesi tam anlamıyla tütünü karşılar mı, bu husus tartışmaya açıktır. Ancak bizim de çalışmada yer yer değindiğimiz üzere; tütün bitkisinin/sigaranın dumanı içe çekildiğinde sarhoşluk verici ve akli zayıflatıcı özelliklerinin olduğu kimi bilim insanlarınca ve kimi müfessirlerce belirtilmiştir. Aynı şekilde; çok

⁶² Muhammed b. Yusuf b. İsa b. Salih el-Hafîs el-Adevî Eттаfeyyiş, *Himyânü’z-zâd ilâ dâri’l-me’âd* (Umman Sultanlığı: Vizâratü’t-Türâs ve’s-Sekâfe, 1986), 5/564.

⁶³ Muhammed b. Yusuf b. İsa b. Salih el-Hafîs el-Adevî Eттаfeyyiş, *Teysîru’t-tefsîr*, Tahk. İbrahim b. Muhammed Tallây, (Ummân: Vizâratü’t-Türâs ve’s-Sekâfe, 2004), 9/169.

içildiğinde ortaya çıkan baş dönmesi, baş ağrısı, mide bulantısı, halsizlik gibi sarhoşluğa yakın neticeler verdiği, buradan hareketle de kıyas sonucunda haram olacağı da söylenmiştir. Dolayısıyla Eттаfeyyiş'in bu yorumundan (tütün bitkisini kastettiği de varsayılacak olursa, onun tütün/sigaranın haram olduğuna hükmettiği söylenebilir.

6.1.3. Muhammed Reşid Rızâ: Tefsîru'l-Menâr

İslâm düşüncesinin öncülerinden kabul edilen Lübnan asıllı Muhammed Reşid Rızâ (ö. 1865/1935); Mısırlı İslâm düşünürü Muhammed Abduh'un (ö. 1849/1905) *el-Menâr* isimli dergide Nisâ sûresinin 125. âyetine kadar tefsir ettiği tefsir dersi notlarını onun vefatından sonra devam ettirerek Yusuf sûresinin sonuna kadar gelmiştir. Reşid Rızâ'ya nispet edilen ve *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm* olarak da adlandırılan *Tefsîru'l-Menâr* isimli bu tefsirinde müfessir,⁶⁴ olumsuz niteliklerinden ve zararlarından bahsederek çeşitli vesilelerle sigara konusuna temas etmiştir. Belirtelim ki; onun, sigaranın kesin haram olduğuna dair bir değerlendirmesi yoktur.

Söz konusu bu eserde, birkaç âyetin tefsirinde çeşitli vesilelerle sigara konusuna temas edilmiştir:

a.

“رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ”
“ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ”

“Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşlere, salma (soylu, güzel) atlara, (deve, sığır, koyun, keçi gibi) sağmal hayvanlara ve ekinlere aşırı düşkünlük/sevgi beslemek, insanoğluna çekici kılınmıştır. Oysa bunlar, dünya hayatının (gelip geçici) nimetleridir. Oysa asıl varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.” Âl-i İmrân, 3/14.

Bu âyette geçen “رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ” (-tüm bunlara- **aşırı düşkünlük/sevgi beslemek, insanoğluna çekici kılınmıştır.**) ifadesinde; sigarayla ilgili değerlendirme yer almaktadır. Buna göre; zararlı olduğunu bile bile bir kişinin sigara içmesi ve bu alışkanlığından vazgeçememesi, -âyette belirtildiği üzere- bu durumun o kişinin nefesine süslü ve çekici gelmesi, böylece ona aşırı sevgi besleyip düşkün olması sebebiyledir.⁶⁵

b. Reşid Rızâ, “(Boğazlanmadan ölmüş olan) leş, (akan) kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler size haram kılınmıştır...” (Mâide, 5/3) meâlindeki Mâide sûresi 3. âyetinin tefsirinde, âyette yer alan domuz etinin haramlığı konusuna değinirken; zararlı ve zehirleyici özelliği olan maddelerin yenilip içilmesini âdet haline getirmenin, domuz eti gibi haram şeyleri yiyip içmeyi kolaylaştırdığına vurgu yapmaktadır.⁶⁶

Müfessirin bu yorumunda “تدخين/تدخين” kelimesini kullanmasından; onun, zararlı ve

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sait Özervarlı, “Reşid Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/14-18.

⁶⁵ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-hakîm: Tefsîru'l-menâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 3/198.

⁶⁶ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 6/111.

zehirleyici niteliğiyle sigarayı/tütünü kastettiği de söylenebilir.

c. Mâide sûresinin, “Ey iman edenler! Namaz kılmak istediğiniz zaman, (eğer abdestli değilseniz) yüzünüzü ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, (sonra) başınızı (ıslak elle sıvazlayarak) meshedin ve bileklere kadar ayaklarınızı (yıkayın). Şayet cünüp iseniz, (bu takdirde yıkanıp guslederek) temizlenin...” (Mâide, 5/6) mealindeki 6. âyetinin tefsirinde de Reşid Rızâ, âyette söz konusu edilen abdesti bozan şeylerle ilgili yorum yaparken; sigara içmeye de temas etmekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Her ne kadar fukahânın farklı görüşleri olsa da, bana göre günümüz insanının imtihanı olan tütün (sigara ve nargile tütünü), Hz. Peygamber zamanında olsaydı -kesin bir şekilde haram kılınmasa da- Şâri katından, bunu kullandıktan sonra abdest alınması vacip kılınırdı ve kendisiyle abdestin bozulması konusunda bayılma ve uyumaya yakın bir hükme sahip olurdu.”⁶⁷

d.

“بَلْ بَدَأَ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ”

“Hayır! Aslında, daha önce (dünyalarında) örtbas ettikleri (âhîret hayatıyla ilgili hakikat, inkâr edemeyecekleri biçimde) karşılırlarına çıkmıştır. (Sızlanmalarının asıl sebebi budur.) Yoksa, eğer (dünya hayatına) geri gönderilmiş olsalardı, yine kendilerine yasak edilen şeyleri yapacaklardı. Zira onlar, kesinlikle yalan söylüyorlar.” En‘âm, 6/28.

En‘âm sûresi 28. âyetin tefsirinde ise Müfessir Reşid Rızâ; kötü alışkanlıkların terkedilmesinin zorluğuna, ağır bir hastalığa yakalandıktan sonra artık iyileştiği takdirde bütün kötü alışkanlıklarını ve günah işlemeyi bırakıp iyi bir insan olacağına dair dua edip, iyileşince tekrar eski haline dönen yakın bir arkadaşının başından geçen bir hikâyeyi örnek olarak anlatmaktadır. Müfessir, söz konusu yakın arkadaşının kötü alışkanlıklarına, onun sigara içmesini örnek vermiştir.⁶⁸

e.

“وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ...”

“Bu dünya hayatı, (âhirete nazaran) bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir...” En‘âm, 6/32.

Reşid Rızâ bu âyetin tefsirinde; ilgili âyette bahsi geçen dünyanın geçici nimetlerine ve lezzetlerine değinirken; süreli lezzet ve göreceli keyif vermesine rağmen, aslında insan tabiatının nefret ettiği ve özünde zehirleyici olan, uyarıcı ve uyuşturucu niteliğe haiz bazı maddelerden bahsetmekte ve bu bağlamda söz konusu hususlara örnek olarak ise; şarap, haşhaş ve sigarayı vermektedir. Burada müfessir, haramlık noktasında açık bir değerlendirme

⁶⁷ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 6/218.

⁶⁸ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 7/292-293.

yapmamaktadır.⁶⁹

f. Tevbe sûresi 18. âyetin tefsirinde ise Reşid Rızâ; kötü kokusu sebebiyle insanları rahatsız edecek şeyleri yiyip içtikten sonra cemaatle namaz kılmak için camiye gelmenin doğru olmadığını belirtmekte ve bu bağlamında söz konusu rahatsız edici şeylere örnek olarak; soğanı, sarımsağı ve sigarayı söylemektedir.⁷⁰

6.1.4. Merâğî: Tefsîru'l-Merâğî

Tefsir ve Arap edebiyatı âlimi Mısırlı Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. 1883/1952), otuz cüzden müteşekkil Kur'ân-ı Kerîm'in her bir cüzüne müstakil bir tefsir cildi yazarak kaleme aldığı *Tefsîru'l-Merâğî* adlı eserinde; Ezher'de iken derslerine katıldığı hocası Muhammed Abduh'un,⁷¹ *Menâr* adlı eserinde Âl-i İmrân sûresinin 14. âyetinde geçen “رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ” (**-tüm bunlara- aşırı düşkünlük/sevgi beslemek, insanoğluna çekici kılınmıştır.**) ifadesinde sigarayla ilgili yaptığı ve bizim az önce bu âyet bağlamında naklettiğimiz yorumun aynısını isim vermeden kelimesi kelimesine aktarmıştır.⁷²

Müfessir aynı şekilde, Mâide sûresinin 3. âyetinin tefsiri bağlamında da; Reşid Rızâ'nın tefsirinde bu âyete dair yaptığı ve yukarıda aktardığımız aynı değerlendirmelere Reşid Rızâ'nın ismini zikretmeksizin yer vermiştir.⁷³ Aslında bu durumun, Merâğî'nin tefsirindeki bazı görüş ve değerlendirmelerin gerçek sahibinin tespiti noktasında olumsuz bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

6.1.5. Seyyid Kutub: Fî Zılâli'l-Kur'an

Mısırlı müfessir ve düşünür Seyyid Kutub'un (ö. 1386/1966), 20. yüzyılda yazılan içtimai̇ ve edebî tefsirler arasında en çok ilgi toplayan tefsir örneklerinden bir tanesi kabul edilen ve müfessirin önem ve emek verdiği eseri, *Fî Zılâli'l-Kur'an* adlı tefsiridir.⁷⁴

Müfessir, “Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Zira insanoğlu, (ne kadar üstün yeteneklere sahip olsa da) mükemmel değildir, birçok yönden) zayıf (tabiatlı) yaratılmıştır.” (يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا) mealindeki Nisâ sûresi 28. âyetinin tefsirinde; Amerikan dergisinden yaptığı alıntıda, günümüz dünyasında hayatı kuşatan olumsuzluklardan bahisle kadınların çoğundaki ahlâki çöküntünün göstergelerinden bir

⁶⁹ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 7/299.

⁷⁰ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 10/204.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Merâğî, Ahmed Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/163-164.

⁷² Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1946), 3/104.

⁷³ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 6/48.

⁷⁴ Muhammed Yılmaz, *Hicri I. Asırdan Günümüze Tefsir Metinleri* (İstanbul: Erkam Yayınları 2022), 314.

tanesi olarak, çokça sigara içmelerini örnek vermektedir.⁷⁵

6.1.6. Muhammed Ebû Zehre: Zehretü't-Tefâsîr

Muhammed Ebû Zehre (ö. 1394/1974), *Zehretü't-Tefâsîr*⁷⁶ isimli tefsir eserinde;⁷⁷ Bakara sûresinin 270. âyetinin açıklamasında nezir konusuna dair açıklamalarda bulunurken sigaradan bahsetmiştir.

Âyetin metni ve meâli şöyledir:

“وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ”

“Allah, yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı kesinlikle bilmektedir. (Hayrı engelleyen ya da mallarını Allah'a isyanda harcayan) zâlimler için (dünyada da hesap gününde de gerçek ve samimi) hiçbir yardımcı olmayacaktır.” Bakara, 2/270.

Bu âyetin tefsirinde müfessir Ebû Zehre şöyle bir yorum yapmıştır:

“İmam Şafiî bir görüşünde, yeminde olduğu gibi şarta bağlanmış nezri/adağı da kefareti vacip olan yemin gibi değerlendirmiş ve kefaretinin vacip olduğunu belirtmiştir. Buna göre; şayet bir kişi, ‘Eğer sigara içersem üzerime şu kadar sadaka vacip olsun!’ diye nezirde bulunur, sonra da sigara içerse ona yemin kefareti vacip olur.”⁷⁸ Görüleceği üzere bu örnekte, sigara içmek olumsuz bir fiil olarak nitelenmiştir.

6.1.7. Cevâd Muğniyye: et-Tefsîru'l-Kâşif

Lübnanlı Şîî âlim ve düşünür Muhammed Cevâd Muğniyye (ö. 1904/1979), Kur'an'ın lafzî manasından ziyade hakikatini, genel ilkelerini kavramayı ve Kur'an'ı hayatla ilişkilendirmeyi hedef alarak kaleme aldığı *et-Tefsîru'l-Kâşif* isimli tefsirinde⁷⁹ sigara hususuna bazı âyetlerin tefsirinde yer vermiştir:

a. Âl-i İmrân sûresinin 93. âyetinin⁸⁰ tefsirinde müfessir, sağlıklıla ilgili sebeplerle sigara

⁷⁵ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2003), 2/636.

⁷⁶ 20. yüzyılda yaşamış ve Kur'an ve tefsir ilimlerine dair eserleri yanında davet, hitabet, fıkıh, fıkıh usûlü mantık ve müçtehitlerin hayatlarını anlatan biyografik eserlere, toplum, siyaset ve aile düzeninden, insan hak ve hürriyetlerine kadar seksene yakın eser telif etmiş olan Ebû Zehre tefsirinde Neml sûresinin 74. âyetine kadar gelmiş ve yetmiş yakın farklı fasiküllerden oluşan bu çalışması 2002 yılında *Dârü'l-Fikri'l-Arabî* tarafından on cilt halinde *Zehretü't-tefâsîr*⁷⁶ ismiyle Mısır'da basılmıştır.

⁷⁷ Yılmaz, *Tefsir Metinleri*, 351-353.

⁷⁸ Muhammed Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2002), 2/1015.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, “Muğniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/282-286; Ahmet Karadağ, *Modern Dönem İmâniyye Şiâsi'nin Kur'ân Yorumu (Et-Tefsîru'l-Kâşif Örneği)*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2022).

⁸⁰ Bakara, 2/193: “*Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in (Yakup'un) kendisine haram kıldığı şeylerin dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helal idi...*” (لَمَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ) (لَمَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ)

vb. zararlı şeylerden kaçınma örneğine yer vermiştir.⁸¹

b. Müfessir, İsrâ sûresinin 26. ve 27. âyetinde⁸² geçen “tebzîr” (تَبْذِيرٌ) ifadesini, “bir mali yerli yerince harcamama” olarak açıklar. Bunu yapan kimsenin örfen ve şer’an müsrif ve sefih olduğunu, bu nedenle de bu kişinin mali tasarruflarının kısıtlanması gerektiğini belirtir. Ancak sigara için harcanan paranın bu nitelikte olmadığını özellikle vurgular.⁸³

c. Tahrîm sûresinin 1. âyetinin⁸⁴ tefsirinde müfessir, açıklanan konunun daha iyi anlaşılması için; “rahatsız etmesi sebebiyle, eşini hoş tutmak için sigarayı terk etme” örneğine yer vermiş; ancak bu noktada da, sigaranın hükmüne dair bir değerlendirme yapmamıştır.⁸⁵

6.1.8. Şa’râvî: Tefsîru’ş-Şa’râvî

İlmî birikimi ve donanımı yanında çok yönlü kişiliğiyle farklı makamlarda görevler üstlenmiş ve Mısır’daki dini hayat üzerinde etkili olmuş, geniş kitlelere hitap etme özelliğini kazanmış Mısırlı âlim ve müfessir Şa’râvî (ö. 1419/1998),⁸⁶ kendi ismini taşıyan *Tefsîru’ş-Şa’râvî* adlı eserinde, sigara konusuna bazı âyetlerin tefsirinde yer vermiştir:

a. Şa’râvî, Âl-i İmrân sûresi 20. âyetin sonunda yer alan “وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ” (**...Allah, kullarını görmektedir.**) ifadesinin tefsirinde; İslâm’ın inanç ve davranış bütünlüğünden oluştuğuna, Yüce Allah’ın yapıp ettiklerimizi gördüğü bilincinde olmamız gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sonrasında ise, hoşlanmadığı bir durumda Rabbinin kendisini görmesinden insanın utanmasını, -bir benzetme amacı olmaksızın- sigara alışkanlığı olan bir gencin büyüklerinin bulunduğu bir ortamda sigara içmekten utanıp kaçınması örneği ile basitçe açıklamaya çalışmakta ve insanın büyükleri karşısındaki tavrı böyle ise, kendisini görüp gözettiğine inandığı Yüce Allah’a karşı nasıl bir tutum içerisinde olması gerektiği sorusunu sormaktadır.⁸⁷

b. Müfessir, Nisâ sûresinin 47. âyetinin⁸⁸ tefsirini yaptığı yerde de sigara konusuna temas etmiştir. Söz konusu âyetin tefsirinde Şa’râvî; şeriatlerin, insanlara belli başlı bazı alışkanlıkları kazandırmak için bunları sürece ve merhalelere yaydığını, bunun da bir kolaylık

⁸¹ Muhammed Cevâd Muğniyye, *et-Tefsîru’l-kâşif* (Beyrut: Dâru’l-Envâr, 2009), 2/114.

⁸² İsrâ, 17/26-27: “...**Gereksiz yere de saçıp savurma! Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.**” (وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا . إِنَّ الْمُتَبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا)

⁸³ Muğniyye, *et-Tefsîru’l-kâşif*, 5/39.

⁸⁴ Tahrîm, 66/1: “**Ey Peygamber! Neden eşlerini memnun etmek için Allah’ın sana helâl kıldığı bir şeyi kendine haram kılyorsun? Oysa Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.**” (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ) (تَنْبَغِي مَرْضَاءَ أَرْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

⁸⁵ Muğniyye, *et-Tefsîru’l-kâşif*, 6/362.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hilal Görgün, “Şa’râvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/350-351.

⁸⁷ Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî* (Mısır: Dâru Ahbâri’l-Yevm, 1991), 3/1371.

⁸⁸ Nisâ, 4/47: “**Ey kendilerine Kitap verilmiş olan (Yahudi ve Hristiyan)lar! Elinizdeki (tahrif edilmemiş ilâhî bilgi)leri onaylayıp pekiştirmek üzere indirmiş olduğumuz (şu Kur’an)ı iman edin!**” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بَمَا نُنزِّلْنَا) (مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا

ilkesi olduğunu belirtir. Bu meyanda insanları sigara alışkanlığından vazgeçirmenin de bir anda olamayacağını ve belli aşamalarla süreç içerisinde gerçekleşebileceğini ifade eder.⁸⁹

c. Şa'râvî, Yunus sûresi 92. âyetini⁹⁰ açıklarken de; kıssalarda esas olanın, onlardan ibret alıp ders çıkarmak olduğunu, bu sebeplerdir ki; günlük hayatta da yaşanmış tecrübelerden faydalandığı takdirde başkalarının yaptığı hatalara düşülmeyeceğini belirtir. Sonrasında ise şu değerlendirmede bulunur: "...Ama ne yazık ki insanoğlu, geçmişten ders almak yerine yine de aynı hataları tekrar tekrar yapabilmektedir. Tıpkı sigara örneğinde olduğu gibi; geçmiş tecrübeler sigaranın zararlarını ortaya koyduğu halde bazıları bunu tekrar tecrübe etmekten çekinmemekte ve yine de bunu içmeye devam etmektedirler."⁹¹

d. "Allah, dilediğini iptal eder, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Zira ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun katındadır." (يَمْخُوا لِلَّهِ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ) mealindeki Ra'd sûresinin 39. âyetinin tefsirinde de; dindeki içki yasağı örneğini vererek, ahkâm boyutunda tedriciliğin yani hüküm vermede aşama aşama ilerleme ilkesinin gözetildiğine vurgu yapmıştır. Aynı şekilde, kötü bir alışkanlık olan sigaranın da sayısını azaltıp içilen zaman aralığını açarak böyle bir yöntemle zaman içerisinde sigara içiminin tamamen terkedilebileceğini belirtmiştir.⁹² Müfessir benzer bir değerlendirmeyi, Nahl suresi 101. âyetin tefsiri bağlamında da yapmıştır.⁹³

6.1.9. Useymîn: Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm

Fıkıhta Hanbelî mezhebine mensup, hayatının son on beş yılını Suudi Arabistan Yüksek Âlimler Heyeti'nde üye olarak geçirmiş olan Suudi Arabistanlı Selefî âlim Muhammed b. Salih el-Useymîn (ö. 1421/2001), Fâtîha ve Bakara sûrelerinin yanı sıra diğer bir kısım surelerin tefsirini içeren *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm* isimli eserinde;⁹⁴ bazı âyetlerin tefsirinde sigara konusuna temas etmiştir.

a. İbn Useymîn, Bakara sûresinin 195. âyetinin⁹⁵ tefsirinde; bu ayetten çıkabilecek bazı faydeler/sonuçlardan bahseder ve zarara sebebiyet veren bir şeyin yasak olduğu ilkesinden hareketle, sigaranın haram olduğu hükmünü çıkarır. Ayrıca, doktorların sigaranın zararlı

⁸⁹ Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 4/2285.

⁹⁰ Yunus, 10/92: "(Ey Firavun!) Bugün (seni öldüreceğiz fakat) senden sonra gelecek nesillere bir ibret olman için, cesedini (denizde çürüyüp yok olmaktan) kurtar(ipkıyıya çıkar)acağız. (Ne var ki, ibret alanların sayısı çok azdır. Çünkü) insanların çoğu, ayetlerimize karşı umursamaz bir tavır içindedir." (فَالْيَوْمَ لَنَجْجِكَ بِذَنبِكَ لِنُكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ) (آيَةٌ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَعَالُونَ)

⁹¹ Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 10/6189.

⁹² Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 12/7386-7387.

⁹³ Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 13/8216.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ertuğrul Boynukalın, "Useymîn, Muhammed b. Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/625-626.

⁹⁵ Bakara, 2/195: "Malmızı ve canımızı Allah yolunda harcamız da, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever." (وَأَنْفُسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُفْلِحُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى الشُّهْلَكَةِ وَأَخْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ) (الْمُحْسِنِينَ)

olduğu konusunda görüş birliği olduğunu, sigara içmenin malî zayi etme/çarçur etme/israf olduğunu ve Hz. Peygamber'in de malın zayi edilmesini yasakladığını belirterek, haramlık hükmüne dair görüşünü pekiştirmeye çalışır.⁹⁶

b. Müfessir, “Allah resulünün yanında seslerini alçaltanlar var ya, işte onlar, Allah'ın kalplerini takvâ hususunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için büyük bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.” (إِنَّ الَّذِينَ يُغْتَابُونَ عَنْ رُسُلِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ) mealindeki Hucurât sûresinin 3. âyetinin tefsirinde bazı günahlardan bahsetmekte ve bunlar arasında sigara içmeyi de saymaktadır.⁹⁷

c. Aynı şekilde; Hucurât sûresinin 12. âyetinde⁹⁸ geçen “وَلَا يَغْتَابَ بَعْضُكُم بَعْضًا” (**Birbirinizin gıybetini yapmayın**) ifadesini tefsir sadedinde; kişi için olumsuz bir haslet olarak, sigara konusuna temas eder. Müfessire göre, bu gibi kötü hasletleri olan kişiyi tanımayıp da böylesi biriyle kızını evlendirmek isteyen ve hakkında bilgi edinmek isteyenlere, onun bu kötü huyunu⁹⁹ söylemek gıybet değildir.¹⁰⁰

6.1.10. Nâsır Mekârim eş-Şirâzî: el-Emsel

Çağdaş Şîî otoritelerinden ve aynı zamanda İran'ın günümüzde yaşayan önemli dinî liderlerinden Nasır Mekârim eş-Şirâzî, Şîa'nın görüşlerini yansıtan önemli kaynaklardan bir tanesi olan ve kendi ifadesiyle; en önemli Şîî ve Sünnî tefsirlerden yararlandığı, bunun yanında isimlerini tek tek zikrettiği on âlimin iştirakiyle tamamladığı yirmi ciltlik *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhî'l-Münezzel* adlı tefsirinde bir âyeti kerîmenin yorumunda sigaranın zararına değinmiştir.

Müfessir, “Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve (kötülüklerden) sakının. Eğer (itaatten) yüz çevirirseniz şunu iyi bilin ki, Rasûlümüzün görevi (Allah'ın emirlerini) apaçık duyurmak ve bildirmektir.” (وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ) mealindeki mealindeki Mâide sûresinin 92. âyetinin tefsirinde; alkollü içeceklerin ve kumarın tehlikeli sonuçlarından bahsederken, Amerika'da yayınlanan bir istatistikî bilgiyi alıntılamıştır. Buna göre; dünyada Psikolojik hastalıkların sayısının hızla artmasının iki ana

⁹⁶ Muhammed b. Salih el-Useymîn, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm(Fâtîha-Bakara)* (Suûdi Arabistan-Kasım: Müessesetü's-Şeyh Muhammed b. Sâlih el-Useymîn el-Hayriyye, 2016/1437), 1/390.

⁹⁷ İbn Useymîn, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 20.

⁹⁸ Hucurât, 49/12: “**Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. ...**” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنْ ... (الطَّيِّبُ إِذَا بَعْضَ الطَّيِّبِ إِثْمًا وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا يَغْتَابَ بَعْضُكُم بَعْضًا

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Ensari, “el-Emsel fi tefsîri Kitâbillâhî'l-münezzel Adlı Şîa Tefsirinde Hz. Ömer Algısı”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 27 (2017), sayı: 27, 178.

¹⁰⁰ İbn Useymîn, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 53.

sebebinin, alkollü içecekler ve sigara olduğu görülmüştür.¹⁰¹

6.1.11. Hüseyin Fazlullah: Min Vahyi'l-Kur'an

Soyunun, Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaştığı belirtilen Irak doğumlu Lübnanlı Şîî âlim Muhammed Hüseyin b. Abderraûf b. Necîbüddîn b. Fazlillâh (ö. 1431/2010), yirmi dört ciltlik çağdaş tefsirinde,¹⁰² içki ve kumarın söz konusu edildiği Bakara sûresinin 219. âyetinde sigara konusuna değinmiştir.

Âyetin metni ve meâli şöyledir:

“يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...”

“(Ey Peygamber!) **Sana**, (sarhoşluk verici ve uyuşturucu maddelerin sembolü olan) **şarabı ve** (şans oyunlarıyla para kazanmanın hükmünü, yani) **kumarı soruyorlar. De ki:** (Gerek şarap, gerek kumar olsun; bunların) **her ikisinde de hem büyük bir günah hem de insanlara** (ufak tefek) **faydalar vardır; fakat günahları** (ve yol açtığı zararları, sağladığı) **faydalarından** (çok) **daha büyüktür.**“ Bakara, 2/219.

Müfessir Fazlullâh; bu âyet bağlamında, -tıpkı âyette belirtildiği gibi- sigaranın zararının faydasından çok olduğu hatta hiç faydasının bulunmadığı ilmen/bilimsel olarak da ispat edildiği ve sağlık açısından kanser gibi ölümcül hastalıklara sebep olduğu içindir ki, sigara içmenin haram olduğuna bir hükmün verilebileceğini ifade eder.¹⁰³

6.2. Türkçe Tefsir Literatürü

Yukarıda tahlil edilen eserler Arapça literatüre ait eserlerdi. Türkçe literatürdeki eserlere de temas edilmesi yerinde olacaktır. Türkçe tefsirler arasında ehline maruf ve meşhur olanlar içerisinde yapılan inceleme neticesinde sigaraya temas ettiği görülen iki esere yer verilecektir.¹⁰⁴

6.2.1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942): Hak Dini Kur'an Dili

Elmalılı, Mâide sûresi 89. âyetin tefsiri vesilesiyle yemin konusunu işlerken *yemîn-i mün'akide*'ye örnek kabilinden sigaraya değinmiş; ancak nötr bir tavır sergileyerek hükmüne

¹⁰¹ Şîrâzî, *el-Emsel*, 3/529.

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Muhammed Hüseyin Fazlullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/304.

¹⁰³ Muhammed Hüseyin Fazlullah, *Min vahyi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Milâk, 2017), 2/259.

¹⁰⁴ Türkçe literatürde birçok tefsirde konuya değinilmediği görülmüştür. İmkân nispetinde yapılan taramalar neticesinde Konyalı Mehmet Vehbi, Ömer Nasuhi Bilmen, Celal Yıldırım, Süleyman Ateş, Mahmut Toptaş, Sait Şimşek gibi müelliflerin konuya temas etmedikleri tespit edilmiştir. Burada bir hususa işaret etmek yerinde olacaktır. Araştırmacılara kolaylık olması amacıyla zaman ve emek tasarrufuna hizmet edecek, Arapça eserlerde olduğu gibi Türkçe tefsir ve diğer İslami ilimlere dair kaynakların da dijital ortamda çok boyutlu taranmasına imkan verecek *Şâmîle, el-Câmiu't-Târihi li Tefsiri'l-Kur'âni'l Kerîm* türü programların geliştirilmesinin elzem olduğunu belirtmek gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı, İSAM, ilahiyat fakülteleri bu konuda görev üstlenebilir.

dair bir değerlendirmede bulunmamıştır.

“لَا يُؤَادُّكُمْ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَادُّكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ...”

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.”

Müfessirin, “Vallahi evlenmiyeceğim, vallahi zevceme takarrub etmeyeceğim, vallahi yarın oruç tutacağım, yahud vallahi sigara içmeyeceğim gibi yeminler münakiddirler.....”¹⁰⁵ ifadesiyle konuya temas ettiği görülmektedir.

6.2.3. Heyet: Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir

Kur’an Yolu tefsirinde tespit edebildiğimiz kadarıyla iki yerde sigara konusuna değinilmiştir. Bunlardan birincisi faizi konu edinen Bakara sûresi 275. âyetin tefsiridir. Çağdaş sosyal ve ekonomik hayatta kapitalist sistemin sermaye sahiplerinin faizcilik, kartel, sunî talepler oluşturma sigara, alkol gibi zararlı maddeleri üretmek suretiyle topluma zarar verdiklerinden bahsedilir.¹⁰⁶

İkinci olarak ise Mâide sûresi 90.-91. âyetlerin tefsiri münasebetiyle konuya değinilmiştir. Bu bağlamda ilgili ayette içki ve kumarın sosyal hayatta açtığı yaralara ve dinî hayata vurduğu darbeye değinildiğine vurgu yapılmış, insanlığın –içki ve kumara oranla oldukça kısa sayılabilecek bir tecrübeden sonra– beden ve ruh sağlığı ve ekonomi açısından önemli zararlarını gördüğü sigara ile mücadele için ciddi ve örgütlü çalışmalara yönelmesine karşılık, başka yararlar ve hazlar uğruna içki ve kumarın toplumsal ve dini hayattaki zararlarını bertaraf etmede işi ağırdan aldığı veya en azından bu konuda daha pasif kaldığı dile getirilmiştir.¹⁰⁷

İlgili yorumlarda sigaranın, beden ve ruh sağlığı ve ekonomik açıdan insanlar için zararlı bir madde olduğuna vurgu yapıldığı ancak hükmüne dair bir değerlendirmede bulunulmadığı görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, sigara içmenin hükmünün İslam hukuku ve tefsirler ışığında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Sigaranın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinin bilimsel olarak kanıtlanmasının yanı sıra, dinî açıdan da birçok âlim tarafından sigara içmenin hükmüne dair çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Bu bağlamda, sigara kullanımı hakkında farklı dönemlerde farklı yaklaşımlar sergilendiği, ancak günümüzdeki genel eğilimin sigaranın haram olduğu yönünde geliştiği belirtilmelidir. Bununla birlikte sigaranın tahrîmen mekruh ve tenzîhen mekruh olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Sigaranın mubah olduğunu

¹⁰⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Yenda Yayın Dağıtım, ty.) 3/361-362. (sadeleştirilmemiş baskı)

¹⁰⁶ Hayrettin Karaman vd, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 1/437.

¹⁰⁷ Karaman vd, *Kur’an Yolu*, 2/337.

savunan ilim adamlarının sayısı ise oldukça azdır. Fakat neticeleri bilindiği halde sigaranın yararlı olduğunu savunan bir ilim adamına rastlanmamıştır.

Fıkıh âlimleri sigaranın hükmüne fıkıh usulü kurallarından hareketle yaklaşmışlardır. Bu doğrultuda sigaranın hükmünü bir illete bağlı olarak değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede zarar, israf ve sarhoş edicilik olmak üzere üç farklı illet üzerinden hareket etmişlerdir. Fıkıh âlimlerinin kahir ekseriyeti dinde yasak kılınan zarar illetinin varlığından hareket etmiş, sigaranın vücuda, çevreye ve servete zarar verdiğini, bundan dolayı da sigaranın haram kıldığını ileri sürmüşlerdir. Fıkıh âlimlerinden bir kısmı da aynı değerlendirmeyi israf temelli olarak yapmıştır. İleti sarhoş edicilik/aklın muhakemesini kaybetmesi olarak kabul edenler ise iki farklı sonuca ulaşmışlardır. Birinci grupta olanlar sigarada sarhoş edicilik bulunmadığını, bundan dolayı sigara içmenin diğer zararlarından hareketle tahrimen veya tenzihen mekruh olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat bir grup fakih ise sigarada sarhoş edicilik vasfının bulunmasından hareketle sigara içmenin hükmünün haram olacağını ileri sürmüşlerdir. Azınlıkta kalan bazı fakihler ise sigara içmenin yasaklanmasını gerektiren bir illetin söz konusu olmadığını, eşyada aslolanın mubahlık olduğunu ifade ederek sigaranın hükmünün mubah olduğunu savunmuşlardır.

Tefsir kaynaklarının önemli kısmının konuya temas etmediği görülmüştür. Ulaşabildiğimiz veriler çerçevesinde şunlar söylenebilir: Tefsir âlimleri ise sigara içmenin hükmüne âyetlerin tefsirinden hareket ederek değinmişlerdir. Müfessirler özellikle yasaklayıcı âyetlerin tefsirini yaparken sigara içmenin de bu kapsamda olup olmadığını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede daha fazla kelime ve cümle tahlilleri üzerinde durmuşlar ve metinleri tahlil etme yoluna gitmişlerdir. Müfessirlerin değerlendirmelerinde sigara; kötü alışkanlık, kokusu ile rahatsızlık veren madde, olumsuz fiil, ahlaki olmayan davranış kapsamında ele alınmıştır. Müfessirlerin sigaraya yaklaşımları konusunda en dikkat çekenini ise Reşid Rıza'nın yorumu olup peygamber döneminde sigara olsaydı bunun abdesti bozan bir durum olarak kabul edileceğini belirtmesidir. Yine dikkat çeken bir başka mesele sigaranın hükmü ile ilgili değerlendirmelerde bulunulurken neredeyse bütün müfessirler farklı âyetlerden hareket etmişlerdir. Fıkıhçılığı ön planda olan Useymin tefsirinde sigaranın hükmüne ayrıca zarar, israf gibi illetlerden hareketle yer vermiştir. Bu açıdan diğer müfessirlerden ayrılmaktadır. Konunun farklı boyutlarıyla yeni çalışmalara açık olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin yazma tefsir kaynaklarının da tetkik edileceği, müfessirlerin önemli bir kısmının konuya hiç temas etmemelerinin, temas etseler de nötr tavır sergilemelerinin, hükmüne dair değerlendirme yapmalarının muhtemel sebeplerine de değinen detaylı farklı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça | References

- Ayten, Ali-Güven, Ömer Faruk, “Sigara İçme Arzusu ve Dindarlık İlişkisinde Genel Özyeterliğin Aracı Rolünün İncelenmesi: Lise Öğrencileri Üzerine Nicel Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)*, 59 (2023), 71-81.
- Baysa, Hüseyin. “Ömer Müftî Kilisî'nin Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü'd-Dühân Bağlamında”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 37-57.
- Boran, Mustafa. “Tütün/Sigara ve Kât gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 425-455.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Useymîn, Muhammed b. Sâlih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/625-626. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü's-şâhih*. İstanbul: Daru İbn Hâzım, 1433.
- Bursevî, İsmail Hakki, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul: Mektebetü Eser, 1389/1969.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. “Üchûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/274-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı.” Erişim 2 Eylül 2024. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/1387/sigara-icmenin-dini-hukmu-nedir>
- Ebû Zehre, Muhammed. *Zehretü't-Tefâsîr*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2002.
- Eliaçık, Muhittin. “Şeyhülislam Hocazâde Muhammed Efendi'nin Tütün Hakkında Arapça Manzum Fetvâsı”. *International Journal of Language Academy* 9/1 (2021), 292-297.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Yenda Yayın Dağıtım, ty. (sadeleştirilmemiş baskı).
- Ensari, Abdurrahman. “el-Emsel fî tefsîri Kitâbillâhi'l-münezzel Adlı Şîa Tefsirinde Hz. Ömer Algısı”. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 27 (2017), 175-194.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf b. İsa b. Salih el-Hafsî el-Adevî. *Teyşîru't-tefsîr*. thk. İbrahim b. Muhammed Tallây. Ummân: Vizâratü't-Türâs ve's-Sekâfe, 2004.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf b. İsa b. Salih el-Hafsî el-Adevî. *Himyânü'z-zâd ilâ dâri'l-me'âd*. Umman Sultanlığı: Vizâratü't-Türâs ve's-Sekâfe, 1986.
- Fazlullah, Muhammed Hüseyin. *Min vahyi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Milâk, 2017.
- Fetvalar*. nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı. Akara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “İbâziyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/256-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Görgün, Hilal. “Şa'râvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/350-351. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hizmetli, Sabri. “Ettafeyyîş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/500-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İbn Abdillâh b. Bâz, Abdülaziz. “Sigara İçmenin ve İçenin Namazda İmamlık Yapmasının

- Hükmü”. çev. Ayşegül Yılmaz. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2019), 85-90.
- İbn Useymin, Muhammed b. Salih el-Useymîn. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm (Fâtîha-Bakara)*. Suûdi Arabistan-Kasîm: Müessesetü'ş-Şeyh Muhammed b. Sâlih el- Useymin el-Hayriyye, 2016/1437.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Salih el-Useymîn. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm (Hucurât-Hadîd)*. Suûdi Arabistan-Uneyze: Dâru's-Süreyyâ, 2004/1425.
- Kâtîp Çelebi. *Mîzânü'l-hak fî ihtiyârî'l-ehak*. Kostantiniyye: Matbaaa-i Ebuzziyâ, 1306/1888.
- Karadağ, Ahmet, Modern Dönem İmâmiyye Şîası'nın Kur'ân Yorumu (Et-Tefsîru'l-Kâşif Örneği). Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Karadâvî, Yusuf. *Fetâvâ mu'âsıra*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1430/2009.
- Karagöz, İsmail. Ayet ve Hadislerin Işığında Sigara Alkol Uyuşturu Zararları ve Dini Hükmü. Ankara: DİB Yayınları, 2019.
- Karaman, Fikret. “İslam Dini Açısından Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme”. *Diyanet İlmî Dergi* 35/3 (1999), 117-128.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Kavalcıoğlu, Abdullah. “Sûfilerin Güncel Fıkıhî Tartışmalara Bakışı: Ankaravî'nin Tütün İçmenin Hükmünü Değerlendirilişi”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2, (2020), 611-634.
- Kettânî, Seyyid Muhammed Cafer el-İdrîsî. *İ'lânu'l-huce ve ikâmetu'l-burhân 'alâ men'î mâ 'âmme ve feşâ min isti'mâli üşbetü'd-duhân*. Mektebetü'l-Gazâlî, 1990.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2003.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1946.
- Mimioğlu, Mehmet Mihri. “Sigara ve Sağlığımız”. *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 20/1 (1984), 47-56.
- Mübdî' (Müessesetü'l-Bühûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye). <https://www.mobdii.com>. *el-Câmiu't-Târîhî li Tefsîri'l-Kur'ani'l Kerîm*. (Kronolojik Tefsir Literatürü Programı 1. Versiyon)
- Muğniyye, Muhammed Cevâd. *et-Tefsîru'l-kâşif*. Beyrut: Dâru'l-Envâr, 2009.
- Nablusî, Abdülganî. *Tütün Risalesi*. çev. Muhammet Emin Efe-Ahmet Şenharputlu. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Narin, İsmail. “Akdağlı Mustafa b. Ali Amâsî ve Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. *EKEV Akademi Dergisi* 22/74 (2018), 185-204.
- Öz, Mustafa. “Muhammed Hüseyin Fazlullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/304-305. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özyazıcı, Alparslan. *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Özel, Ahmet. “Muğniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/282-286. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özervarlı, M. Sait. “Reşîd Rızâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/14-18. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-hakîm: Tefsîru'l-menâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-

İlmiyye, t.y.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî*. Mısır: Dâru Ahbârî'l-Yevm, 1991.

Şirâzî, Nâsır Mekârim. *el-Emsel fi tefsîri kitâbillâhi'l-münezzel*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 2013.

Tirmizî, Muḥammed b. İsâ b. Şevre b. Mûsa b. ed-Ḍaḥḥâk. *el-Câmi'u'l-kebîr-Sünen-i Tirmizî*. thk.

Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Merâġî, Ahmed Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/163-164. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yılmaz, Fehmi. "Tütün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.